

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи
і спеціальних галузей історичної науки

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В РОЗВИТКУ ОСВІТИ
В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ»**

Студента IV курсу, групи ІА–42

Спеціальності 032

Кирилів Дмитра Васильовича

Керівник: професор, д.і.н. Комар В.Л.

Національна шкала _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Івано-Франківськ

2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ГКЦ в розвитку богословської освіти	10
РОЗДІЛ II. Греко-католицьке духовенство у розвитку шкільної освіти.....	36
РОЗДІЛ III. Участь у діяльності просвітницьких товариств	52
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	68
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Історія європейського модерну демонструє унікальну закономірність: у часи втрати державної суб'єктності саме релігійні інституції перетворюються на ключові центри збереження національної ідентичності та генератори культурного відродження. Для українства Східної Галичини у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) Греко-Католицька Церква (ГКЦ) стала не лише духовною опорою, а й розгалуженою соціокультурною системою, де освіта виступала головним інструментом «інтелектуальної самооборони». У цей складний період, позначений гострою політичною конфронтацією та асиміляційним тиском з боку польської держави, Церква взяла на себе місію формування автономного освітнього простору, який мав забезпечити інтелектуальний розвиток української громади.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю всебічного вивчення ролі Української греко-католицької церкви в розвитку українського суспільства в умовах бездержавності та національно-культурних викликів міжвоєнного періоду. Після входження західноукраїнських земель до складу Другої Речі Посполитої українське населення опинилося в складних суспільно-політичних умовах, пов'язаних із реалізацією польською владою політики асиміляції та обмеженням можливостей розвитку української освіти, культури й громадського життя. За цих обставин Українська Греко-Католицька Церква стала не лише духовним центром українців Галичини, а й однією з найважливіших національних інституцій, що забезпечувала збереження історичної пам'яті, культурної спадщини та національної ідентичності.

Особливого значення набуває дослідження освітньої діяльності УГКЦ, оскільки саме через систему богословської освіти, духовних семінарій, релігійного виховання та підтримку українського шкільництва Церква здійснювала формування високоосвіченого духовенства і національно свідомої інтелігенції. Значний внесок у реалізацію цієї місії зробили митрополит Андрей Шептицький та греко-католицьке духовенство, які розглядали освіту як один із найважливіших засобів духовного, культурного й суспільного розвитку

українського народу. Створення та розвиток Львівської богословської академії, реформування системи підготовки священнослужителів, підтримка діяльності українських навчальних закладів і просвітницьких організацій стали складовими масштабної програми національного відродження.

Важливим напрямом діяльності Церкви була співпраця з українськими громадськими інституціями, насамперед товариствами Просвіта та Рідна школа, які сприяли поширенню освіти, культури та національної свідомості серед населення. У результаті УГКЦ перетворилася на важливий осередок консолідації української громади та формування нової генерації суспільних і культурних діячів, здатних брати активну участь у процесах державотворення.

На сучасному етапі розвитку України, коли питання захисту національної ідентичності, культурного суверенітету та духовних цінностей набувають особливої ваги в умовах російської агресії, історичний досвід діяльності Української греко-католицької церкви у сфері освіти й просвітництва є надзвичайно актуальним. Його вивчення дозволяє глибше зрозуміти механізми збереження національної спільноти в умовах зовнішнього політичного тиску, роль церковних інституцій у формуванні суспільної свідомості та значення освіти як чинника консолідації народу. Саме тому комплексне дослідження освітньої та просвітницької діяльності УГКЦ в Другій Речі Посполитій має не лише наукове, а й важливе суспільне значення.

Мета дослідження полягає в комплексному вивченні ролі та внеску Греко-католицької церкви у розвиток освіти в Другій Речі Посполитій, з'ясуванні основних напрямів її освітньої та просвітницької діяльності, а також впливу на збереження національної ідентичності українського населення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан наукового вивчення проблеми та джерельну базу дослідження.
2. Охарактеризувати діяльність Греко-католицької церкви у сфері богословської освіти в міжвоєнний період.

3. Дослідити роль духовних семінарій та інших церковних освітніх інституцій у підготовці священнослужителів.
4. З'ясувати внесок греко-католицького духовенства у розвиток української шкільної освіти в Другій Речі Посполитій.
5. Визначити основні форми участі духовенства в організації та підтримці освітніх закладів.
6. Проаналізувати діяльність греко-католицького духовенства у просвітницьких товариствах та громадських організаціях.
7. Оцінити значення освітньої та просвітницької діяльності Греко-католицької церкви для збереження національної свідомості українців у міжвоєнний період.

Об'єктом дослідження є освітня та просвітницька діяльність Греко-католицької церкви в Західній Україні у період Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.).

Предметом дослідження є форми, напрями та результати діяльності Греко-католицької церкви у сфері богословської освіти, шкільництва та просвітницького руху українського населення в 1918–1939 роках.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1918–1939 років, що розпочинається з моменту розпаду Австро-Угорської імперії та завершується початком Другої світової війни, яка призвела до ліквідації існуючої системи освіти в Галичині.

Територіальні межі дослідження охоплюють землі Східної Галичини (Львівське, Станіславівське та Тернопільське воєводства), які у міжвоєнний період перебували в складі Другої Речі Посполитої.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів у навчальному процесі та подальших наукових дослідженнях.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі освітньої та просвітницької діяльності Української греко-католицької церкви в умовах Другої Речі Посполитої. У роботі узагальнено сучасні наукові підходи до вивчення ролі УГКЦ у розвитку богословської освіти, українського

шкільництва та діяльності просвітницьких товариств, а також показано взаємозв'язок між освітньою політикою Церкви та процесами збереження національної ідентичності українців міжвоєнної доби.

Стан наукової розробки проблеми (історіографія). Дослідження ролі греко-католицької церкви у розвитку освіти в міжвоєнний період має достатньо тривалу і різноаспектну історіографічну традицію. Формування наукового дискурсу з цієї проблематики відбувалося під впливом змін політичних умов, ідеологічних настанов та методологічних підходів, що зумовило різний ступінь об'єктивності та глибини аналізу.

Одними з перших системних досліджень є праці, присвячені історії шкільництва Галичини, зокрема роботи Б. Ступарика, в яких розкрито структуру освітньої системи, роль духовенства у її функціонуванні та вплив державної політики на розвиток української школи. Автор детально аналізує організаційні засади навчального процесу, підкреслюючи значення церковного чинника у забезпеченні стабільності освітньої мережі [1, с. 88].

Вагомий внесок у дослідження проблеми зробив І. В. Пилипів, який розглядає діяльність Греко-Католицької Церкви у ширшому соціокультурному контексті. У його працях акцентується увага на тому, що ГКЦ виступала не лише як релігійна інституція, але й як важливий елемент громадянського суспільства, що забезпечував збереження національної ідентичності [28, с. 38].

Серед сучасних досліджень важливе місце посідають наукові дослідження І. В. Пилипіва. Так у монографії «Греко-Католицька Церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.)» розглядаються широкі аспекти суспільної діяльності Греко-Католицької Церкви [38]. В його численних працях розкриваються освітянські акції Греко-католицької церкви у Другій Речі Посполитій [46], діяльність єпископів Станіславської єпархії УГКЦ з організації та розвитку духовної семінарії 1907–1945 рр. [43], участь греко-католицького духовенства в навчанні релігії шкільної молоді (1919–1939 рр.) [48], становлення богословської освіти Греко-Католицької Церкви в першій половині XIX століття [50], розвиток

богословської освіти в Галицькій греко-католицькій митрополії в другій половині XIX – на початку XX століття [49].

В останніх дослідженнях «Українська Греко-Католицька Церква в контексті державно-церковних відносин Другої Речі Посполитої» (2024). І.В. Пилипів досліджує правові та суспільно-політичні аспекти функціонування УГКЦ у міжвоєнній Польщі, аналізує особливості взаємовідносин між польською державою, Апостольським престолом та греко-католицькою ієрархією. Значну увагу приділено нормативно-правовим засадам діяльності Церкви, впливу Конституції Польщі та конкордату на становище УГКЦ. Праця є цінною для дослідження, оскільки дозволяє зрозуміти суспільно-політичні умови, в яких Греко-Католицька Церква реалізовувала свою освітню та просвітницьку місію в Другій Речі Посполитій [41]. В роботі «Виховна та культурно - просвітницька діяльність греко-католицького духовенства в 20-30 - ті роки XX століття» висвітлюється участь греко-католицького духовенства у культурі, освіти та виховання української молоді [47]. Культурно-просвітницька діяльність Греко-Католицької Церкви досліджується в монографії Українські маркери історії Польщі: виклики міжвоєнної доби XX століття [39]. Ідея патріархату Української греко-католицької церкви в історіографії розглядається в контексті участі ГКЦ в освітніх процесах в міжвоєнні роки XX ст. [45].

Важливими для дослідження цієї теми є наукові праці доктора історичних наук, професора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника В. Л. Комара. Вони присвячені дослідженню польсько-українських відносин, історії міжнародних відносин та руху «прометеїзму» [26]. В його монографічних дослідженнях *«Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)»* та *«Політичний експеримент воєводи Генріка Юзевського на Волині у 1928–1935 рр.»* [27], розкриваються польсько-українські відносини та роль ГКЦ в розвитку освіти.

Питання державної освітньої політики Другої Речі Посполитої висвітлено у дослідженнях О. Руди, яка доводить, що система освіти мала виразно

асиміляційний характер щодо українського населення. Це створювало об'єктивні передумови для активізації альтернативних освітніх ініціатив, у тому числі церковних [53, с. 204].

Суттєвий інтерес становлять також праці, присвячені діяльності окремих освітніх та громадських інституцій. Зокрема, дослідження Л. Шологон дозволяє глибше зрозуміти роль товариства «Рідна школа» у формуванні українського освітнього простору, а також взаємодію цієї організації з духовенством [6, с. 145].

Окремий пласт наукового доробку становить діаспорна історіографія, представлена працями І. Назарка [34], І. Витановича [7] та І. Сухоцького [61]. У той час, коли в радянській Україні ця тематика перебувала під ідеологічною забороною або висвітлювалася виключно крізь призму антирелігійної пропаганди, дослідники в еміграції забезпечили тяглість наукової традиції, зберігши пам'ять про державотворчий потенціал церковних інституцій та роль митрополита Андрея Шептицького у розбудові національної освіти.

У сучасній історіографії (2000–2025 рр.) простежується тенденція до міждисциплінарного підходу, який поєднує історію освіти, соціальну історію та історію Церкви. Дослідники дедалі частіше розглядають ГКЦ як складну інституційну систему, що виконувала освітні, культурні та соціальні функції. Це дозволяє відійти від вузько конфесійного трактування та перейти до аналізу її ролі у формуванні національного простору.

Аналіз історіографії дозволяє виокремити три основні напрями дослідження проблеми: церковно-історичний, представлений працями про розвиток УГКЦ та її освітніх інституцій; історико-педагогічний, зосереджений на функціонуванні українського шкільництва; а також суспільно-політичний, який розглядає діяльність Церкви в контексті національного життя українців міжвоєнної Польщі. Водночас комплексних праць, що поєднували б усі зазначені аспекти в межах одного дослідження, залишається небагато.

Джерельна база роботи є різноманітною за своїм складом і включає кілька основних груп. До першої групи належать нормативно-правові акти

Другої Речі Посполитої, які регулювали освітню сферу та визначали умови функціонування українських навчальних закладів. Особливе значення має закон 1924 року (Lex Grabski), який суттєво вплинув на мовну політику у школах.

Другу групу становлять церковні джерела: пастирські послання, розпорядження єпископату, документи духовних семінарій та Львівської богословської академії. Вони дозволяють простежити внутрішню політику УГКЦ у сфері освіти та її стратегічні орієнтири.

До третьої групи належать матеріали діяльності громадських організацій («Просвіта», «Рідна школа»), які відображають практичну реалізацію освітніх ініціатив. Важливими є також статистичні дані, що дають можливість оцінити масштаби діяльності освітніх інституцій. Окрему групу становлять мемуарні джерела (спогади Й. Сліпого та інших діячів), які дозволяють реконструювати атмосферу епохи та особливості функціонування освітнього середовища.

Таким чином, аналіз історіографії та джерельної бази свідчить про наявність значного масиву досліджень і джерел, які створюють підґрунтя для комплексного вивчення ролі Української греко-католицької церкви у розвитку освіти в міжвоєнний період. Водночас існує потреба у синтезі наявних напрацювань та їх системному осмисленні, що і становить завдання роботи.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, наукової об'єктивності та системності. У роботі використано історико-системний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, статистичний, біографічний, конкретно-історичний методи, а також методи аналізу і синтезу та метод історичної реконструкції. Застосування зазначених принципів і методів дало можливість комплексно дослідити освітню та просвітницьку діяльність Української греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій, розкрити її розвиток у конкретних історичних умовах, визначити взаємозв'язок між церковними, суспільними та освітніми процесами, а також об'єктивно оцінити внесок Церкви у збереження національної ідентичності українського населення.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (65 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ I. ГКЦ в розвитку богословської освіти

Розвиток богословської освіти Української греко-католицької церкви у міжвоєнний період становить складне історико-освітнє явище, що формувалося під впливом як внутрішньоцерковних трансформацій, так і зовшніх політичних чинників. Його аналіз вимагає врахування специфіки становища українського населення у складі Другої Речі Посполитої, де освітня політика держави суттєво обмежувала розвиток національних інституцій. У цих умовах Греко-Католицька Церква виступила одним із ключових інститутів, що забезпечував збереження культурної тяглості та формування освітнього середовища українського суспільства [41, с. 12–18].

Аналіз міжвоєнного періоду неможливий без врахування державно-правового контексту відновлення польської державності. Як зазначає Л. Алексієвець, освітній чинник став одним із інструментів консолідації польського суспільства, що автоматично ставило українські освітні прагнення у позицію конкурентних або навіть ворожих державним інтересам [1, с. 45–50]. Ситуація ускладнювалася тим, що польська влада розглядала Галичину як невід'ємну частину держави, де уніфікація шкільництва мала на меті швидку інтеграцію регіону. Наслідком такої політики стало поступове витіснення української мови не лише з адміністративного апарату, а й з академічних аудиторій. Зокрема, О. Красівський підкреслює, що перша чверть ХХ століття стала часом гострого конфлікту між українським суспільством, яке вимагало культурно-національної автономії, та польською адміністрацією, яка вбачала в освітній самостійності загрозу територіальній цілісності [28, с. 112–118]. У цьому протистоянні церква перебрала на себе роль не лише духовного опікуна, а й легітимного представника національних інтересів у діалозі з владою.

Освітня система польської держави міжвоєнного часу характеризувалася централізацією управління та прагненням до уніфікації освітнього простору, що, як засвідчують дослідження, мало асиміляційний характер щодо

національних меншин. Зокрема, О. Руда зазначає, що вже у перші роки існування держави було закладено нормативні механізми, спрямовані на обмеження розвитку українського шкільництва та звуження функціонування української мови в освіті [53, с. 45–52]. Подальші реформи, зокрема освітня реформа 1932 року, лише посилили ці тенденції, закріпивши домінування польськомовної освіти [12, с. 63–70]. Особливо гостро проблема національної освіти постала у вищій школі. «Університетське питання» стало каменем спотикання в українсько-польських відносинах. Після закриття українських кафедр у Львівському університеті та обмеження доступу українців до навчання через вимогу польського громадянства та військової присяги, українська молодь фактично опинилася перед вибором: асиміляція або нелегальне навчання. Л. Гентиш зазначає, що ця криза стимулювала створення Таємного українського університету, проте його існування було нетривалим через постійні репресії влади [14, с. 85–92]. Саме в цей критичний момент УГКЦ почала розглядати розвиток своєї богословської освіти як фундамент для майбутнього загальнонаціонального університету. В. Мудрий, аналізуючи боротьбу за українську вищу школу, наголошував, що церковні інституції стали єдиним легальним майданчиком, де українська наука могла розвиватися на академічному рівні [33, с. 42–48].

У результаті українське населення опинилося в ситуації обмеженого доступу до повноцінної системи національної освіти, що зумовило пошук альтернативних шляхів її здобуття.

За таких обставин богословська освіта фактично виконувала подвійне завдання. З одного боку, вона забезпечувала підготовку духовенства для потреб Церкви, а з іншого – частково компенсувала відсутність повноцінної української системи вищої освіти. Саме ця подвійна функція визначила особливе місце греко-католицьких освітніх інституцій у суспільному житті українців міжвоєнної доби.

У цьому контексті богословська освіта української греко-католицької церкви виконувала значно ширші функції, ніж традиційна підготовка

духовенства. Вона фактично стала складовою альтернативної освітньої системи, що забезпечувала підготовку освічених кадрів для різних сфер суспільного життя. Як підкреслює Б. Ступарик, у міжвоєнний період церковні освітні інституції частково компенсували відсутність української вищої школи, створюючи можливості для інтелектуального розвитку молоді [59, с. 120–124].

Інституційна структура богословської освіти характеризувалася системністю та ієрархічністю. Її основу становили духовні семінарії, які функціонували у Львові, Перемишлі та Станіславові. Ці заклади забезпечували базову підготовку духовенства, однак їхня роль не обмежувалася лише церковною сферою. Вони виступали також як осередки національного виховання та культурної діяльності, формуючи середовище, в якому поєднувалися релігійні, освітні та суспільні функції [42, с. 102–108].

Кожен із цих закладів мав власну організаційну специфіку, кадровий потенціал і регіональну функцію, що визначалося як внутрішньоцерковними реформами, так і соціально-політичними умовами Другої Речі Посполитої.

Важливим аспектом, що передувало аналізу структури семінарій, є внутрішній устрій життя майбутнього духовенства, який базувався на поєднанні суворої аскези та інтенсивної інтелектуальної праці. Семінарії міжвоєнного періоду функціонували як закриті виховні інститути (конвікти), де кожен аспект побуту був підпорядкований формуванню дисципліни. Як зазначає М. Марусин, розпорядок дня семінариста був розписаний щохвилино: від ранньої спільної молитви та літургії до вечірніх реколекцій, що виховувало у студентів здатність до самоорганізації, необхідну для подальшої праці в умовах парохіяльного служіння [31, с. 90–92].

Водночас, попри суворий регламент, семінарії ставали майданчиками для активного культурного життя. Зокрема, у Львівській та Станіславівській семінаріях діяли потужні хорові колективи та оркестри, які не лише супроводжували богослужіння, а й виступали з концертами української класичної музики, популяризуючи творчість Д. Бортнянського, М. Березовського та М. Лисенка. Ю. Грабець підкреслює, що такий естетичний

складник освіти мав на меті підготовку священника як «апостола культури» у селі, здатного організувати хор чи читальню «Просвіти» [18, с. 145–150].

Цікавим елементом підготовки було також впровадження курсів з медицини та гігієни. Розуміючи, що у віддалених селах священник часто був єдиною людиною з вищою освітою, митрополит Андрей Шептицький наполягав на тому, щоб семінаристи володіли базовими знаннями з надання першої медичної допомоги та основ санітарії. Це суттєво підвищувало авторитет духовенства серед селянства та сприяло загальному піднесенню рівня життя українського населення. О. Сухоцький зазначає, що така багатогранність підготовки робила греко-католицького священника універсальним лідером громади, який поєднував у собі функції душпастиря, вчителя та соціального працівника [61, с. 76–82].

Такий комплексний підхід до виховання пояснює стійкість системи духовної освіти до зовнішніх політичних тисків, оскільки вона готувала кадри, глибоко вкорінені у повсякденні потреби свого народу. Для узагальнення основних характеристик розвитку семінарій у 1920–1930-х роках подаємо їх порівняльну структурну характеристику (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні греко-католицькі семінарії Галичини (1920–1930-ті рр.)

Семінарія	Середня кількість студентів (1920-1930 рр.)	Ключові реформи та особливості діяльності
Львівська духовна семінарія	~250–300	- розширення навчальних програм (філософія, педагогіка, гуманітарні дисципліни, іноземні мови); - впровадження підготовчих курсів; - модернізаційна реформа під патронатом митрополита А. Шептицького; - підвищення академічних вимог
Станіславівська духовна семінарія	~100–150	- відновлення діяльності після Першої світової війни (1917–1918); - реформування під керівництвом єпископа Г. Хомишина; - адаптація навчальних планів до регіональних потреб; - посилення педагогічної підготовки
Перемишльська	~50–100	- відновлення та організаційне оформлення у 1921 р. (єп.

Семінарія	Середня кількість студентів (1920-1930 рр.)	Ключові реформи та особливості діяльності
греко-католицька семінарія		Й. Коциловський); - запровадження чотирирічного навчального циклу; - відновлення матеріальної бази після воєнних руйнувань
Львівська богословська академія	~165–200 (загалом 533 слухачі в 1928–1931 рр.)	- заснована у 1928–1929 рр.; - формування як вищого богословського навчально-наукового центру; - орієнтація на європейські стандарти; - розвиток гуманітарних і міждисциплінарних студій; - функціонування як альтернативного університетського осередку

Джерело: складено автором на основі [5, 11, 29]

Дані таблиці засвідчують, що провідне місце у системі богословської освіти посідали Львівська духовна семінарія та Богословська академія. Саме вони концентрували найбільшу кількість студентів і викладачів та були центрами формування нових освітніх підходів. Водночас регіональні семінарії виконували важливу функцію забезпечення єпархій власними кадрами та сприяли поширенню освітньої діяльності на місцевому рівні. Ця мережа духовних семінарій забезпечувала кадрову автономію Греко-католицької церкви та сприяла формуванню української інтелектуальної еліти в умовах обмеженого доступу до державної системи вищої освіти.

Після завершення Першої світової війни Львівська духовна семінарія опинилася в складних умовах, зумовлених політичними змінами, економічними труднощами та необхідністю адаптації до нових суспільних реалій міжвоєнного періоду. Водночас саме цей заклад залишався головним осередком підготовки греко-католицького духовенства та одним із небагатьох центрів української вищої освіти в умовах обмеження національного шкільництва в Другій Речі Посполитій.

Важливу роль у модернізації семінарії відіграв Йосиф Сліпий, який у 1924 р. очолив заклад. Його діяльність була спрямована на підвищення рівня богословської освіти, удосконалення навчально-виховного процесу та зміцнення матеріальної бази установи. Під керівництвом ректора розпочалися

реформи, покликані наблизити систему підготовки духовенства до європейських академічних стандартів.

Особливе значення мало прагнення Йосифа Сліпого поєднати традиційну духовну формацію з сучасними науковими підходами. У результаті семінарія поступово перетворювалася не лише на центр підготовки священнослужителів, а й на важливий осередок розвитку української богословської науки та інтелектуального життя загалом. Логічним продовженням цих процесів стало заснування Греко-католицької богословської академії у Львові, яка відкрила новий етап у розвитку вищої богословської освіти українців.

Детальніше особливості реформаторської діяльності Йосифа Сліпого та процес становлення Богословської академії висвітлено розглянемо нижче.

Львівська духовна семінарія Святого Духа Української греко-католицької церкви є одним із найстаріших та найавторитетніших духовно-освітніх закладів України. Її історія нерозривно пов'язана із розвитком греко-католицької церкви та української богословської науки. Витоки семінарії сягають реформ австрійського імператора Йосифа II, який прагнув упорядкувати систему підготовки духовенства в багатонаціональній Габсбурзькій монархії. У цьому контексті 30 серпня 1783 р. було засновано Генеральну духовну семінарію, покликану забезпечувати належний рівень освіти майбутніх священнослужителів східного обряду.

Львівська семінарія стала важливим центром підготовки духовенства не лише для Галичини, а й для ширшого регіону Центрально-Східної Європи. Тут здобували освіту кандидати до священства із Закарпаття, Пряшівщини, Крижевецької єпархії, Семигороду та інших територій. Першим ректором закладу був майбутній митрополит Антін Ангелович, який заклав основи освітньої та виховної діяльності семінарії. У різні періоди в її стінах навчалися видатні представники українського національного відродження, зокрема Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич, що свідчить про вагомий вплив закладу не лише на церковне, а й на культурне життя українського народу.

Після завершення Першої світової війни та суспільно-політичних потрясінь початку ХХ ст. Львівська духовна семінарія переживала складний період. Матеріальна база закладу була ослаблена, внутрішня дисципліна потребувала відновлення, а фінансовий стан залишався вкрай нестабільним. Додаткові труднощі створювали наслідки воєнних руйнувань та політична нестабільність міжвоєнної доби. Саме в цих умовах митрополит Андрей Шептицький розпочав пошук нового керівника, здатного здійснити реформування семінарії та забезпечити її подальший розвиток.

Такою особистістю став Йосиф Сліпий – один із найосвіченіших представників українського духовенства свого часу. Освіту він здобував у Львові, Інсбруку та провідних папських навчальних закладах Рима, де сформувався як богослов, науковець і майбутній церковний діяч. Призначення Йосифа Сліпого ректором семінарії стало початком нового етапу в історії закладу.

Одним із перших завдань нового ректора було вирішення проблеми нестачі навчальних приміщень. Кількість охочих навчатися постійно зростала, оскільки для багатьох українців духовна освіта залишалася однією з небагатьох можливостей здобути вищу освіту в умовах обмежень, які існували щодо українського населення у міжвоєнній Польщі. За ініціативою Йосифа Сліпого було орендовано додаткові приміщення, проведено реконструкцію семінарського комплексу та створено належні умови для проживання й навчання студентів.

Важливою складовою реформування стало оновлення керівного складу семінарії. До роботи були залучені високоосвічені священнослужителі та науковці, які здобули фахову підготовку в європейських університетах. Віце-ректором став о. Василь Лаба, який поєднував богословську ерудицію з глибокими знаннями філософії та педагогіки. Господарськими питаннями опікувався о. Олександр Малиновський, а духовне виховання семінаристів забезпечував о. Степан Рудь. Така команда дозволила здійснювати комплексне реформування навчально-виховного процесу.

Значну увагу Йосиф Сліпий приділяв питанням дисципліни та формування духовного середовища. Він вважав, що майбутній священник повинен поєднувати високий рівень освіти з особистою відповідальністю, моральною стійкістю та духовною зрілістю. Саме тому в семінарії були запроваджені чіткі правила внутрішнього розпорядку, які регламентували як навчальну діяльність, так і повсякденне життя вихованців. Попри окремі прояви невдоволення з боку студентів, нова система сприяла зміцненню дисципліни та підвищенню авторитету навчального закладу.

Водночас Йосиф Сліпий усвідомлював, що майбутнє української богословської науки неможливе без створення повноцінного наукового центру. Саме тому він активно працював над розвитком Богословського наукового товариства, яке стало осередком наукових досліджень у галузі теології, філософії, церковної історії та канонічного права. Діяльність товариства сприяла формуванню української богословської традиції та інтеграції вітчизняної науки до загальноєвропейського інтелектуального простору.

Логічним результатом цих зусиль стало заснування у 1929 р. Греко-католицької богословської академії. Її створення було реалізацією давньої ідеї митрополита Андрея Шептицького щодо формування українського вищого богословського навчального закладу університетського типу. Урочисте відкриття академії стало знаковою подією в історії Української греко-католицької церкви та української освіти загалом. Першим ректором новоствореної академії був призначений Йосиф Сліпий, який визначив основні напрями її розвитку та наукової діяльності.

Важливим досягненням Йосифа Сліпого на посаді ректора стало заснування у 1929 р. Греко-католицької богословської академії у Львові. Ця подія стала визначальною для розвитку української богословської освіти міжвоєнного періоду. Ідея створення академії належала митрополитові Андрею Шептицькому, який прагнув сформувати в українському середовищі повноцінний вищий навчальний заклад, здатний забезпечити високий рівень підготовки духовенства та розвитку богословської науки.

Урочисте відкриття академії відбулося 6 жовтня 1929 р. за участю митрополита Андрея Шептицького, єпископів Никити Будки та Івана Бучка. Спочатку функціонував лише богословський факультет, що було зумовлено обмеженими кадровими та фінансовими можливостями. Проте навіть за таких умов академія стала важливим інтелектуальним центром, навколо якого поступово згуртувалися провідні українські богослови, історики, філософи та громадські діячі [25].

Ректором академії було призначено Йосифа Сліпого, який одночасно продовжував керувати Львівською духовною семінарією. На нього покладалося завдання не лише організувати навчальний процес, а й сформувати наукове середовище європейського рівня. У своїй діяльності він орієнтувався на провідні університетські центри Західної Європи, прагнучи поєднати традиції східного християнства з сучасними підходами до богословських досліджень.

До викладацького складу академії увійшли знані науковці та церковні діячі. Серед них особливе місце займали Гавриїл Костельник, Василь Лаба, Спиридон Кархут, Теодосій Галущинський, Ігнатій Цегельський, Тит Мишковський та інші. Вони забезпечували високий рівень викладання біблійних дисциплін, догматичного і морального богослов'я, церковної історії, мовознавства та філософії. Важливо, що більшість викладачів здобули освіту в європейських університетах, що позитивно впливало на якість навчального процесу [25].

Поступово академія розширювала свою діяльність. Уже на початку 1930-х років було відкрито філософський факультет, що дозволило поглибити гуманітарну складову освіти. Навчальні програми охоплювали не лише богословські дисципліни, а й історію, археологію, мистецтвознавство, класичні мови та філософію. Це сприяло формуванню всебічно освіченого духовенства та розвитку української гуманітарної науки.

Значну роль у науковому житті академії відігравало Богословське наукове товариство. Під керівництвом Йосифа Сліпого воно стало центром організації наукових досліджень, видання фахових праць та проведення наукових дискусій.

Саме в межах діяльності товариства формувалася українська богословська школа, яка поєднувала східнохристиянську традицію із досягненнями західноєвропейської науки.

Особливу увагу приділяли підготовці молодих дослідників. Студенти академії залучалися до наукової роботи, написання рефератів, участі в конференціях і наукових гуртках. Важливим напрямом стала археологічна діяльність. Після залучення до викладацької роботи відомого археолога Ярослава Пастернака студенти брали участь у польових дослідженнях та вивченні історико-культурної спадщини України[25].

Одним із важливих напрямів діяльності Йосифа Сліпого стало формування культурно-мистецького середовища в академії та семінарії. Ректор був переконаний, що майбутні священнослужителі повинні володіти не лише богословськими знаннями, а й розуміти цінність української культурної спадщини. Саме тому значна увага приділялася розвитку церковного мистецтва, музейної справи та збереженню історичних пам'яток.

Упродовж 1930-х років було здійснено масштабні роботи з упорядкування семінарського комплексу. Відреставровано храм Святого Духа, оновлено семінарську каплицю, облаштовано навчальні аудиторії та громадські приміщення. До художнього оформлення залучалися провідні українські митці того часу, серед яких Петро Холодний, Святослав Гординський, Павло Ковжун та інші.

Особливого значення набула діяльність музею Богословської академії. Його формування відбувалося завдяки особистій ініціативі Йосифа Сліпого, який закликав духовенство передавати до академії старовинні ікони, рукописи та інші пам'ятки сакрального мистецтва. У результаті було створено унікальну колекцію, яка на кінець 1930-х років налічувала понад тисячу експонатів.

Музей виконував не лише функцію збереження культурної спадщини, а й використовувався в освітньому процесі. Майбутні священники отримували можливість безпосередньо ознайомлюватися з пам'ятками українського

церковного мистецтва, що сприяло формуванню естетичного смаку та усвідомленню значення національної культурної традиції.

Важливою складовою діяльності академії було також проведення літературно-мистецьких заходів. Студенти організовували театральні вистави, музичні вечори, урочисті академії та пам'ятні заходи, присвячені визначним постатям української історії та культури. Такі ініціативи сприяли зміцненню національної свідомості та популяризації української культурної спадщини серед молоді.

Таким чином, діяльність Йосифа Сліпого виходила далеко за межі традиційного управління духовною семінарією. Його реформи сприяли модернізації богословської освіти, розвитку української богословської науки та інтеграції освітніх інституцій УГКЦ до європейського інтелектуального простору. Саме тому його діяльність можна розглядати як один із найважливіших чинників формування української богословської еліти міжвоєнного періоду.

Паралельно із загальногалицькими інституціями, важливим осередком підготовки духовенства Української греко-католицької церкви у першій половині ХХ ст. стала Станіславівська греко-католицька духовна семінарія. Окрім освітньої, вона виконувала ширшу суспільно-національну функцію. Її заснування було зумовлене нагальною потребою Станіславівської єпархії у власних священничих кадрах. До того часу кандидати на священство змушені були навчатися поза межами єпархії, що не гарантувало їхнього повернення на рідні парафії, ускладнювало формування стабільного кадрового резерву та знижувало загальну ефективність пастирської діяльності на місцях.

Історія інституції сягає кінця ХІХ ст., коли 13 березня 1893 року декретом імператора Австро-Угорщини було офіційно дозволено засновувати єпархіальні духовні семінарії. Практичну реалізацію цього рішення розпочав тогочасний Ординарій Станіславівської єпархії єпископ Юліан Сас-Куїловський, який подбав про складення кошторису будівництва. У 1894 році владику затвердив план триповерхової будівлі семінарії на вулиці Липовій (нині – вул. Шевченка),

яка мала вмістити приблизно 70 вихованців. Проте через опір місцевих польських урядових кіл затвердження бюджету тривалий час блокувалося [23].

Ситуацію кардинально змінив єпископ Андрей Шептицький, який у серпні 1899 року очолив Станіславівську єпархію. Він виділив із власних коштів понад 10 000 золотих ринських на придбання землі, завдяки чому будівництво успішно розпочалося й тривало до 1907 року. Після переведення на Львівську митрополію, Андрей Шептицький особисто клопотав перед урядом Австро-Угорщини про виділення додаткових 28 000 крон для внутрішнього оздоблення приміщень. Крім того, уряд зобов'язався щорічно виділяти по 546 крон на утримання кожного семінариста.

Історичною датою відкриття закладу стало 14 січня 1907 року, коли відбулася перша урочиста Архієрейська Літургія з нагоди початку навчального року. У 1907 році першим ректором було обрано о. Єремію Ломницького. Його служіння як ректора тривало до 1915 року [23].

Ломницький, запровадив практику щотижневих загальносемінарійних конференцій та особисто викладав катехитику, проповідництво й пасторальне богослов'я. Його плани з розвитку закладу перекреслила Перша світова війна (1914–1918 рр.), під час якої семінарію було тимчасово закрито російською окупаційною владою.

У 1917 році діяльність закладу відновив єпископ Григорій Хомишин, призначивши у 1918 році ректором о. Михайла Вальницького. Наступним очільником інституції (з 15 червня 1923 року) став о. д-р Авксентій Бойчук, який поєднував адміністративні обов'язки з викладанням педагогіки, катехизму, гомілетики та пасторальної теології, приділяючи особливу увагу підтримці вихованців із незаможних родин.

За час служіння Єпископа Григорія Хомишина третім ректором семінарії став о. д-р Авксентій Бойчук (1888-1971). У 1915 році він був вже префектом духовної семінарії.

На відміну від Львівської духовної семінарії, яка виконувала загальномитрополичу функцію, Станіславівська семінарія була орієнтована

насамперед на забезпечення кадрових потреб місцевої єпархії. Разом з тим її діяльність мала важливе суспільне значення, оскільки випускники активно долучалися до розвитку українського громадського життя, шкільництва та кооперативного руху. Це дозволяє розглядати семінарію не лише як освітню установу, а як важливий елемент національної інфраструктури українського суспільства міжвоєнної доби [20]. Така ситуація ускладнювала формування стабільного духовенства і знижувала ефективність пастирської діяльності.

Цей навчально-виховний заклад був найбільшим центром підготовки духовенства, де щорічно навчалося кілька сотень студентів. Її діяльність характеризувалася поступовою модернізацією навчального процесу, що передбачала розширення навчальних програм та підвищення вимог до академічної підготовки.

Станіславівська семінарія, відновлена після Першої світової війни та функціонуючи під керівництвом Григорія Хомишина, відіграла важливу роль у підготовці духовенства для регіону, адаптуючи освітній процес до місцевих соціальних умов. Характерною особливістю її діяльності була відносно більш традиційна орієнтація навчання, що поєднувалася з ефективною підготовкою священиків, які активно інтегрувалися у громадське життя та кооперативний рух. Важливим доповненням до академічного профілю богословської освіти була її орієнтація на практичні потреби галицького села. Окрім медицини, про яку згадувалося вище, до навчальних планів семінарій у 1930-х роках почали активно впроваджувати елементи агрономії та економіки. Є. Громов зазначає, що в умовах аграрного перенаселення Галичини священник мав стати не лише духовним, а й господарським провідником [19, с. 112]. Це зумовило тісну співпрацю семінарій із професійними об'єднаннями.

Зокрема, студенти старших курсів прослуховували цикли лекцій з раціонального ведення сільського господарства, що дозволяло їм згодом очолювати місцеві осередки «Сільського господаря». Г. Субтельна підкреслює, що така диверсифікація освіти була відповіддю на виклики польського професійного шкільництва, яке часто було недоступним для української молоді

через високу вартість навчання та мовні бар'єри [60, с. 45–52]. Таким чином, випускник духовної школи отримував комплекс компетенцій, що дозволяли йому ефективно оперувати в економічному просторі Другої Речі.

Варто детальніше розглянути специфіку навчального процесу в регіональних семінаріях. Станіславівська єпархія під керівництвом єпископа Григорія Хомишина виокремлювалася особливим підходом до формування особистості священника. І. Пилипів вказує на те, що владика Хомишин намагався виховати духовенство, здатне протистояти радикальним політичним течіям, акцентуючи на глибокій теологічній підготовці та лояльності до церковної ієрархії [43, с. 156–162]. У Перемишльській семінарії, незважаючи на меншу кількість студентів, значна увага приділялася збереженню літургійної традиції та роботі з архівними джерелами. Архівні матеріали свідчать про те, що семінарія в Перемишлі була важливим осередком міжконфесійного діалогу та культурної взаємодії на прикордонні [63]. Окрім суто теологічних студій, у всіх семінаріях активно розвивався професійний підхід до навчання. Зокрема, елементи професійно-технічної та господарської підготовки впроваджувалися для того, щоб священник міг стати ефективним порадником для селянина у питаннях кооперації та раціонального господарювання [19, с. 113].

Таким чином, богословська освіта поступово трансформувалася із суто конфесійної підготовки у комплексну гуманітарну систему, що забезпечувала неперервність інтелектуальної традиції українського народу [1, с. 91].

Єпископат та капітула Перемишльської греко-католицької єпархії особливу увагу приділяла вихованню майбутніх священників. У цьому процесі провідну роль здавна відігравали духовні семінарії, котрі були основою організаційної системи ГКЦ, а також головним чинником у розвитку культурного й національно-релігійного життя на Галичині першої половини ХХ ст. Одним із таких осередків релігійної і просвітницької діяльності була свого часу Перемишльська духовна семінарія, у якій тамтешні майбутні богослови отримували досить непоганий рівень богословської освіти.

Початки Перемишльської духовної семінарії сягають далекого 1712 року, коли з благословення єпископа Юрія Винницького (1700 – 1713 рр.) було створено грошовий фонд, з якого виділено 40 000 польських золотих на будівництво Духовної семінарії при катедрі святого Івана Хрестителя в Перемишлі. Проте реалізувати задум єпископу Юрієві Винницькому так і не вдалося. Справа «зависла» майже на 200 років. Коли в 1774 р. у Відні австрійський уряд створив Королівську греко-католицьку семінарію св. Варвари (так званий «Барбареум»), 6 стипендійних місць у ній було виділено для кандидатів до священства з Перемиської єпархії. Коли після смерті імператриці Марії Терези семінарія перестала існувати (1784), то галицьких семінаристів було відправлено до Генеральної Духовної Семінарії у м.Львові, створеної у 1783р. Крім того, кандидати до священства Перемиської єпархії мали змогу навчатися в т.зв. прилюдному Богословсько-науковому заведенню в Перемишлі. У 1802р. австрійський цісар Франц I дозволив створити в Перемишлі семінарії, але це знову не було зреалізовано [62].

Перемиський єпископ Констянтин Чехович (1897-1915) намагався реалізувати проєкт своїх попередників. Тоді його семінаристи перших курсів навчалися у Львові, а останніх – у Капітульному будинку в Перемишлі. Будівництво семінарії затягувалося через брак належної земельної ділянки і, розпочавшись у 1912 р., завершилося в 1914. Однак почалася I світова війна, Галичину окупували російські війська, які проводили репресії проти духовенства УГКЦ. Перемиська духовна семінарія так і не змогла повноцінно функціонувати, оскільки тогочасна окупаційна влада її закрила й облаштувала в ній військовий шпиталь.

Свою повноцінну діяльність Перемиська духовна семінарія відновила лише в 1918 році. У тому часі ректором семінарії став о. д-р Григорій Лакота (1893-1950 рр.), який чимало потрудився для відбудови й розвитку Перемиської семінарії. Одним із найважливіших завдань для нього був якісний розвиток і вдосконалення освіти для тамтешніх вихованців семінарії. Викладацький склад семінарії включав багато високоосвічених педагогів, які свого часу навчалися у

Львові й Відні та захоплювалися ідеями відродження української державності. Тут мали нагоду працювати такі відомі представники тогочасного духовенства, як о. д-р. Василь Панило, д-р Костянтин Богачевський, о. Омелян Горчинський, о. д-р Михайло Трохимчук, о. Лев Несторович, о. Омелян Мартинович та інші. З 1918 р. навчання в Перемиській духовній семінарії тривало 4 роки. Починаючи з 1931 року, за благословенням тодішнього правлячого архиєрея Йосафата Коциловського (1917-1947 рр.) тривалість навчання було продовжено на один рік.

Провід у Перемиській семінарії належав ректору, віце-ректором, духівнику та префектам студій. Ректорами були о. д-р Григорій Лакота (1918-1926 рр.), о. Василь Панило (1926-1929рр.), о. Володимир Гмитрасевич (1929-1935 рр.) та о. Іван Кузич (1935-1945 рр.) [62].

Аби не допустити збільшення кількості греко-католицького духовенства, польська влада у квітні 1919 р. скасувала державну дотацію релігійного фонду на утримання семінарій. Тому правлячий єпископ у цьому покладався на пожертви мирян. Крім того, духовенство було зобов'язане сплачувати грошові нарахування та продуктові збори залежно від розміру парафії.

При вступі на навчання в семінарію Єпархіяльний єпископ особисто стежив за тим, аби до семінарії на навчання потрапляли абітурієнти з хорошою поведінкою та достатнім рівнем необхідних знань. Щоб отримати можливість навчатися в Перемиській духовній семінарії, вступники повинні були подати свідоцтво про хрещення, про попередню освіту, лікарське свідоцтво та свідоцтво про моральність, яке мало підтвердити, що абітурієнт є релігійно-моральним серед своїх однолітків. Вступники з малозабезпечених сімей мали подати свідоцтво про малозабезпеченість сім'ї. Кількість семінаристів постійно зростала, і відомо, що в 1938 р. на V курсі Перемишльської семінарії навчалось 13 студентів, на IV – 33, на III – 25, на II – 29, а на I – 33. [62].

Значну увагу семінарія приділяла вивченню Святого Письма, догматики, стародавніх мов (єврейської, грецької, латинської, церковнослов'янської). Крім того, викладалися філософія, герменевтика, моральне богослов'я, канонічне

право, історія Церкви, пастирське богослов'я, годегедика, гомілетика, методика й катехитика. Поряд із богословськими предметами семінаристи вивчали також світські – математику, фізику, історію природи, всесвітню історію. Все це відкривало перед майбутніми священнослужителями можливості для всебічного розвитку – духовного та інтелектуального зросту.

Про організацію навчального процесу в духовних семінаріях Галичини йшла мова на установчому з'їзді Українського Богословського Наукового товариства, який відбувся 29 вересня 1922 р. у Львові. У 1922 році з ініціативи тодішнього ректора о. д-ра Григорія Лакоти в семінарії були створені богословські кооперативи «Власна поміч» та «Науковий гурток», беручи участь у яких вихованці семінарії мали можливість займатися науковою діяльністю. Результати своєї праці вони могли представляти у вигляді доповідей на різну тематику. Зокрема, тут у 1937 році товариство молодих богословів видало «Ювілейний альманах українських католицьких богословів Перемишльської єпархії», «Автокефалія у світлі католицької науки», «Галицьке відродження», «Священник і суспільна праця», «Св. Йосафат – український святий», «Держава і Церква» та багато інших наукових праць [62].

Великий внесок у покращення рівня богословської освіти робив тодішній правлячий єпископ Йосафат Коциловський (1917-1947 рр.), котрий особисто цікавився освітньо-виховним процесом майбутніх священнослужителів. Він часто сам проводив для майбутніх священників реколекції. З його ж ініціативи у Перемишльській семінарії були запроваджені богословські диспути, під час яких студенти могли обговорювати різноманітні богословські теми. Владика Йосафат брав активну участь у наукових семінарах, зокрема наголошуючи, що основним завданням для майбутніх священників має стати утвердження християнських цінностей як серед українського суспільства, так і серед людства загалом. У своїх листах і посланнях до семінаристів архиєрей завжди наголошував на великій гідності, ревності й святості майбутніх душпастирів.

Перемишльська духовна семінарія відігравала свого часу чималу роль у вихованні й підготовці майбутніх священників не лише як богословів, але

також як свідомих всебічно освічених громадян, готових вірою і правдою послужити своєму народові. В основі семінарійного освітньо-виховного процесу було закладене насамперед високе культурно-патріотичне виховання. Якісна організація навчального процесу досить позитивно впливала на отримання студентами достатньо якісних освітніх навичок, а також виховання духовних цінностей [62]. Завдяки греко-католицькій семінарії у Перемишлі існувала можливість постійного виховання молодих душпастирів, які в тогочасних нелегких умовах добре попрацювали на добробут УГКЦ та українського суспільства, а також на формування активної проукраїнської громадянської позиції серед своїх сучасників. Єпископ Йосафат Коциловський висвятив щонайменше 400 священнослужителів, значна частина яких були випускниками цієї семінарії [62]. Перемишльська семінарія, хоча й поступалася за масштабами, забезпечувала стабільне функціонування церковної освітньої мережі та підготовку духовенства для відповідного регіону [5, с. 48–55].

Якісно новий етап розвитку богословської освіти пов'язаний із заснуванням Львівської богословської академії у 1928 році. Її створення стало відповіддю на обмеження доступу українців до державної вищої освіти та водночас свідченням прагнення церковного проводу до формування власного інтелектуального центру. Як зазначає І. Лизогуб, академія функціонувала як повноцінний навчально-науковий заклад, що поєднував освітню діяльність із науковими дослідженнями [30, с. 56–63].

Важливим аспектом діяльності академії була орієнтація на європейські стандарти освіти. Значна частина викладачів здобувала освіту у провідних університетах Європи, що сприяло інтеграції української богословської думки у ширший інтелектуальний контекст.

Формування інтелектуальної еліти в стінах Львівської богословської академії відбувалося не лише через лекційні заняття, а й завдяки розвиненій системі студентського самоврядування та наукових товариств. Провідну роль у цьому процесі відіграло Богословське наукове товариство (БНТ), яке стало майданчиком для перших дослідницьких спроб майбутніх науковців. І. Лизогуб

зауважує, що БНТ мало власну секційну структуру (біблійну, історичну, філософську), де студенти готували реферати та проводили публічні диспути [30, с. 120–125].

Ця діяльність сприяла розвитку критичного мислення та академічної свободи, що було рідкісним явищем для тогочасних державних університетів, де панував ідеологічний контроль. О. Збожна наголошує, що студентські «Громади» при семінаріях та академії виконували роль «шкіл патріотизму», де молодь вчилася поєднувати релігійні переконання з обов'язками перед нацією [22, с. 88–94]. Важливо, що матеріали кращих студентських досліджень публікувалися у часописах «Богословія» та «Нива», що стимулювало розвиток україномовної богословської термінології та наукового стилю

Йосиф Сліпий у своїх «Споминах» підкреслював, що академія мала стати основою майбутнього українського університету, де наука розвиватиметься незалежно від політичних обмежень [57, с. 156–160].

Міжнародний контекст діяльності Львівської богословської академії заслуговує на окрему увагу. ЛБА не була ізольованим закладом; вона орієнтувалася на моделі провідних європейських католицьких університетів. І. Лизогуб підкреслює, що викладацький склад академії формувався з науковців, які пройшли стажування в Інсбруку, Римі, Левені та Парижі [30, с. 74–80]. Це дозволило інтегрувати у навчальний процес найсучасніші на той час методики біблійної критики, християнської філософії та соціології. Видання наукових праць ЛБА здійснювалося з дотриманням європейських стандартів, що робило українську богословську думку видимою у світі. Окрім академічної роботи, велика увага приділялася науково-видавничій справі. Наукове товариство ім. Шевченка тісно співпрацювало з академією, що забезпечувало взаємообмін між світською та духовною наукою [50, с. 238–242].

Модернізація богословської освіти проявилася насамперед у зміні змісту навчання. Традиційна модель, орієнтована на догматичну підготовку, була доповнена широким спектром гуманітарних дисциплін. До навчальних програм включалися філософія, історія, мовознавство, педагогіка, що відповідало

загальноєвропейським тенденціям розвитку освіти [5, с. 72–78]. Такий підхід сприяв формуванню духовенства нового типу – інтелектуально підготовленого та здатного до активної участі у суспільному житті.

У цьому контексті богословська освіта виступає як ключовий механізм відтворення національної еліти, що поєднувала в собі релігійну, освітню та громадську місію. Як слушно зазначає І. Пилипів, Греко-Католицька Церква у міжвоєнний період була одним із головних чинників консолідації українського населення, виконуючи функції, які виходили далеко за межі суто духовної сфери [41, с. 38]. Це означає, що система духовної освіти не може аналізуватися ізольовано, а лише у взаємозв'язку із загальними процесами національного розвитку.

Важливу роль у цьому процесі відіграла діяльність митрополита Андрея Шептицького, який послідовно впроваджував модернізаційні підходи до церковної освіти. Його концепція передбачала поєднання духовної традиції з досягненнями сучасної науки, що мало забезпечити формування гармонійно розвиненої особистості. У «Пастирських посланнях» він наголошував на необхідності глибокої освіти духовенства як передумови ефективного служіння суспільству [64, т. 2, с. 245–248]. Як підкреслює М. Матковський, діяльність Шептицького сприяла інтеграції української освіти у європейський інтелектуальний простір [32, с. 88–94].

Суттєвою складовою богословської освіти була її соціальна функція. Випускники семінарій та академії активно включалися у громадське життя, виконуючи роль організаторів освітніх, культурних та економічних ініціатив. Дослідження О. Вітвіцького показують, що духовенство брало активну участь у діяльності громадських організацій, сприяючи розвитку національного руху [9, с. 132–140].

Окремим вектором соціальної роботи випускників богословських закладів була опіка над найменш захищеними верствами населення. Б. Баран та Ю. Петрик детально описують роль УГКЦ та єпархіальних комітетів у створенні притулків для військових сиріт. Випускники семінарій ставали не

лише адміністраторами цих закладів, а й розробляли виховні програми, що поєднували релігійне виховання з національно-патріотичним гартуванням [2, с. 34–41]. Такий підхід сприяв соціалізації дітей у складних умовах повоєнної Галичини. Також слід відзначити роль духовенства у роботі «Громад» — студентських та учнівських організацій, які ставали школою виховання майбутньої еліти. О. Збожна зазначає, що саме в цих організаціях під наглядом молодих священників формувалися лідерські якості та навички громадської роботи, які згодом реалізовувалися в ширшому національному масштабі [22, с. 56–62].

Особливого значення набуває взаємодія богословської освіти з кооперативним рухом, який став важливим елементом економічного розвитку українського населення. Як зазначає І. Витанович, духовенство відіграло важливу роль у становленні кооперативних структур, що вимагало відповідної підготовки та знань [7, с. 210–218]. Це зумовлювало включення до освітніх програм елементів економічної та соціальної підготовки.

Не менш важливим був культурний вимір діяльності богословських інституцій. Семінарії та академія виступали центрами формування українського інтелектуального середовища, де відбувалося не лише навчання, але й активна культурна діяльність. Організація літературних гуртків, наукових дискусій та видавничої діяльності сприяла розвитку критичного мислення та формуванню національної свідомості [55, с. 235–239].

Водночас розвиток богословської освіти відбувався в умовах обмежених ресурсів. Матеріальна база багатьох освітніх закладів залишалася недостатньою, що впливало на якість навчального процесу. Як зазначає Б. Ступарик, фінансування освітніх інституцій значною мірою залежало від внутрішніх ресурсів церкви та підтримки громадськості [59, с. 140–144]. Проте навіть у таких умовах система демонструвала високий рівень адаптивності та здатність до розвитку.

Таким чином, у міжвоєнний період богословська освіта Української греко-католицької церкви сформувалася як цілісна система, що поєднувала

освітні, наукові та соціокультурні функції. Вона відігравала ключову роль у формуванні інтелектуального потенціалу українського суспільства та забезпеченні його культурної тяглості в умовах політичних обмежень.

Важливим напрямом поглиблення аналізу богословської освіти у міжвоєнний період є розгляд її як чинника соціальної мобільності українського населення. Обмеження доступу до державної вищої освіти, зумовлені політикою Другої Речі Посполитої, спричинили формування альтернативних освітніх каналів, серед яких духовні семінарії та богословські інституції посідали провідне місце. У цьому контексті вони виконували функцію своєрідного «соціального ліфта», що відкривав можливості для здобуття освіти представникам селянського та малозаможного середовища [59, с. 121–124].

Соціальна структура студентства богословських закладів свідчить про домінування вихідців із сільських родин, для яких навчання в семінаріях часто було єдиним шляхом до соціального підвищення. Як підкреслює І. Пилипів, така ситуація сприяла формуванню специфічної освітньої мотивації, що поєднувала релігійні, національні та соціальні чинники [41, с. 214–220]. Це, у свою чергу, формувало високий рівень дисципліни та відповідальності серед студентів, що позитивно впливало на якість підготовки духовенства.

Богословська освіта забезпечувала не лише вертикальну мобільність, але й горизонтальне розширення можливостей професійної реалізації. Значна частина випускників семінарій працювала у сфері освіти, культури, громадської діяльності, що сприяло формуванню української інтелігенції. Як зазначає Т. Панфілова, духовенство відігравало важливу роль у становленні громадянського суспільства Східної Галичини, виступаючи ініціатором освітніх та культурних проєктів [36, с. 409–414].

У цьому контексті особливого значення набуває взаємодія богословської освіти з українськими освітніми та громадськими організаціями, зокрема з товариством «Рідна школа». Ця організація відігравала ключову роль у розвитку українського шкільництва, створюючи альтернативну мережу освітніх закладів у відповідь на обмеження державної політики. Як показують

дослідження, «Рідна школа» не лише забезпечувала функціонування українських шкіл, але й формувала кадрову базу для освітньої системи [4, с. 180–190; 22, с. 41–45].

Взаємодія між богословськими інституціями та «Рідною школою» мала двосторонній характер. З одного боку, семінарії готували педагогічні кадри, які працювали у школах товариства, з іншого – сама організація сприяла формуванню освітнього середовища, в якому функціонували богословські заклади. Така співпраця забезпечувала синергію зусиль у сфері національної освіти та сприяла зміцненню українського освітнього простору [35, с. 96–102].

Варто наголосити і на внеску духовенства у розвиток жіночої освіти та дитячих садочків, які у 1920–30-х роках активно створювалися під егідою церковних братств. І. Гнип, аналізуючи тогочасну пресу, вказує на постійну присутність релігійного дискурсу у питаннях виховання підростаючого покоління [16, с. 112]. Це була свідомо стратегія «органічної праці», яка мала на меті зміцнення національного організму через освіту кожної української родини. Т. Горан та І. Пилипів зазначають, що навчання релігії у державних школах було важливим майданчиком для легального впливу на молодь, де священники часто виступали єдиними україномовними авторитетами [17, с. 58–64].

Важливою складовою цієї взаємодії була також участь духовенства у діяльності культурно-просвітницьких організацій, зокрема «Просвіти». Дослідження О. Каськіва підтверджують, що священники активно долучалися до організації освітніх заходів, сприяючи поширенню знань та розвитку національної свідомості [24, с. 231–233]. Таким чином, богословська освіта була інтегрованою у ширший культурно-освітній простір українського суспільства.

Окремого аналізу потребує освітня політика Другої Речі Посполитої як ключовий зовнішній чинник, що визначав умови функціонування богословської освіти. Після відновлення польської державності було сформовано централізовану систему управління освітою, яка передбачала уніфікацію

навчальних програм та підпорядкування освітніх інституцій державному контролю. Як зазначає Л. Зашкільняк, така політика була спрямована на інтеграцію різних регіонів держави, однак фактично призводила до обмеження прав національних меншин [21, с. 512–520].

Особливо відчутними ці обмеження були у сфері мовної політики. Українська мова поступово витіснялася з освітнього процесу, що створювало додаткові труднощі для здобуття освіти українською молоддю. Дані періодичних видань свідчать про низький рівень поширення україномовної освіти, що негативно впливало на рівень грамотності та освітньої підготовки [51, с. 228].

Реформа освіти 1932 року, попри декларовану модернізацію, фактично закріпила домінування польської мови та централізований характер системи освіти. Як зазначає М. Галай, вона передбачала стандартизацію навчального процесу, що обмежувало можливості розвитку національних освітніх моделей [12, с. 63–70]. У цих умовах богословські інституції залишалися одним із небагатьох осередків, де зберігалася українська мовно-культурна традиція.

Важливим аспектом функціонування богословської освіти була її інституційна стійкість. Незважаючи на обмеження державної політики та нестачу фінансових ресурсів, церковні освітні заклади змогли забезпечити стабільність діяльності. Це досягалося завдяки внутрішній організації, підтримці вірян та активній участі духовенства у громадському житті [31, с. 88–94].

Фінансове забезпечення богословських інституцій значною мірою залежало від церковних ресурсів, пожертв та меценатства. Як зазначає Б. Ступарик, слабка матеріальна база залишалася однією з головних проблем освітньої системи Галичини, що впливало на якість навчального процесу [59, с. 140–144]. Водночас саме в умовах обмежених ресурсів сформувалися механізми внутрішньої мобілізації, які забезпечували функціонування системи.

Суттєвим напрямом діяльності богословських інституцій була науково-видавнича робота. Львівська богословська академія стала центром формування

української богословської науки, сприяючи розвитку дослідницької діяльності та інтеграції у європейський інтелектуальний простір. Як зазначає І. Лизогуб, діяльність академії сприяла формуванню наукової школи та розвитку богословського дискурсу [30, с. 120–128].

Видавнича діяльність включала публікацію наукових журналів, підручників та богословських праць, що забезпечувало поширення знань та формування національного освітнього простору. У цьому контексті важливу роль відігравали також архівні матеріали, які свідчать про масштаби наукової роботи та організацію освітнього процесу [63].

Неоціненним складником освітньої системи УГКЦ була її видавнича потужність, яка виконувала функцію неформальної освіти для широких верств населення. Видання підручників, молитовників, а також популярної літератури для народу дозволяло транслювати знання за межі академічних аудиторій. І. Гнип зазначає, що через мережу церковних газет і часописів церква проводила систематичну просвітницьку роботу, роз'яснюючи складні питання релігії, історії та культури [16, с. 205].

Особливу увагу приділяли виданню праць, що розвінчували міфи про меншовартість української культури. В. Мудрий акцентував, що видавнича праця богословських інституцій була формою «інтелектуального самозахисту» нації [33, с. 112]. Це сприяло підвищенню рівня грамотності серед дорослого населення, про що свідчать дані тогочасної статистики, наведені у часописі «Рідна школа» [51, с. 228]. Таким чином, богословська освіта через книгу та пресу формувала єдиний соціокультурний простір, який польська адміністрація не могла повністю контролювати.

Таким чином, богословська освіта Української греко-католицької церкви у міжвоєнний період функціонувала як складна багаторівнева система, що поєднувала освітні, наукові та соціокультурні функції. Її розвиток відбувався в умовах обмежень державної політики, що зумовило формування автономної моделі освіти, орієнтованої на національні потреби.

На завершення аналізу варто згадати про вплив геополітичних концепцій того часу на стратегію церковної освіти. В. Комар, досліджуючи концепцію прометеїзму в політиці Польщі, зауважує, що влада намагалася використати релігійний фактор для власних зовнішньополітичних цілей, проте УГКЦ під проводом А. Шептицького зуміла зберегти автономність [26, с. 210–215]. Це дозволило системі богословської освіти стати справжнім осередком інтелектуального спротиву. С. Баран у своєму дослідженні життєпису митрополита підкреслював, що кожна гривня, інвестована у навчання семінариста чи студента академії, була інвестицією у виживання нації [3, с. 145]. Навіть в умовах браку матеріальних ресурсів, про які пише Б. Ступарик, якість підготовки залишалася високою завдяки жертвності викладачів та високій мотивації студентів [59, с. 141].

У підсумку слід зазначити, що богословська освіта виступала одним із ключових механізмів збереження української ідентичності та формування інтелектуального потенціалу суспільства. Вона забезпечувала підготовку духовенства, яке поєднувало релігійну, освітню та громадську діяльність, сприяючи розвитку національного руху та становленню громадянського суспільства. Незважаючи на обмеження, зумовлені державною політикою, ця система продемонструвала високий рівень адаптивності та ефективності, що дозволяє розглядати її як важливий елемент історичного розвитку української освіти.

РОЗДІЛ II. Греко-католицьке духовенство у розвитку шкільної освіти

Стан шкільництва в Галичині міжвоєнного періоду характеризувався жорстким асиміляційним тиском польської адміністрації. Ключовим викликом для Української греко-католицької церкви став закон від 31 липня 1924 року, відомий як «Lex Grabski». Цей акт фактично запроваджував двомовну (утраквістичну) модель навчання, що на практиці призвело до стрімкої полонізації початкових ланок освіти та масової ліквідації українських державних шкіл. О. Руда у своєму дослідженні справедливо зазначає, що національно-освітня політика Другої Речі Посполитої була спрямована на витіснення української мови з публічного простору, перетворюючи національні школи на змішані, де рідна мова учнів зводилася до статусу лише одного з предметів [53, с. 55–60; 43].

Стратегія Церкви щодо нейтралізації закону Грабського включала не лише роботу в школах, а й превентивну підготовку дітей дошкільного віку. Через мережу жіночих чернечих згромаджень (зокрема Службниць Непорочної Діви Марії) духовенство організовувало "захоронки" (дитячі садки). Б. Баран вказує на те, що ці заклади готували дітей до школи настільки якісно, що навіть при вступі до польських чи двомовних шкіл діти зберігали стійку українську ідентичність та мовну грамотність [2, с. 124–128]. Таким чином, Церква створювала безперервний освітній цикл: від захоронки до бурси та семінарії.

У цих критичних умовах Греко-Католицька Церква розробила власну стратегію нейтралізації асиміляційного впливу законодавства, виступивши легальним "щитом", який дозволяв громадам частково ігнорувати найбільш радикальні норми закону. Головним механізмом опозиції стало використання

права на катехизацію (навчання релігії) у державних закладах. Оскільки правове поле дозволяло викладання релігії мовою дитини, духовенство перетворило ці години на осередки збереження національної культури та гідності. Т. Горан та І. Пилипів підкреслюють, що священники-катехити часто виходили за межі суто релігійних догм, інтегруючи в уроки елементи української історії, літератури та етики, що фактично компенсувало відсутність повноцінного гуманітарного блоку рідною мовою [17, с. 65–70].

Б. Ступарик слушно зауважує, що священник у селі часто залишався єдиною авторитетною особою, яка могла відкрито вимагати від влади дотримання прав українських дітей [1, с. 112]. Важливим практичним кроком у цій боротьбі стала стимуляція батьків до активного використання права на подання "декларацій" за українську мову навчання. Г. Герасимович вказував, що саме через церковні структури та парафіяльні мережі розповсюджувалися зразки відповідних заяв і проводилася масштабна роз'яснювальна робота серед селянства щодо законних шляхів захисту своїх мовних прав [12, с. 14–18].

Таким чином, духовенство не лише надавало духовну опіку, а й виступало юридичним та культурним посередником. Використовуючи певні прогалини в системі та формально дотримуючись вимог лише у звітності перед кураторіями, Церква допомагала українському населенню зберігати національну ідентичність в умовах несприятливого правового поля. Важливим, проте малодослідженим аспектом була участь духовенства у методичному забезпеченні вчителів. Священники-катехити не лише викладали, а й ставали ініціаторами проведення регіональних вчительських конференцій. Як зазначає Д. Галай, на таких зібраннях обговорювалися не лише релігійні питання, а й новітні педагогічні методики, що дозволяли підвищити ефективність навчання в умовах обмеженого часу, виділеного на українські предмети [11, с. 118–122]. Духovenство фактично виконувало роль методичного центру, який допомагав сільським вчителям адаптувати складні програми під реальні потреби учнів, одночасно забезпечуючи їх українськими підручниками, виданими у Львові чи Жовкві [6, с. 82–85].

Окремий пласт роботи духовенства – професійна освіта. Г. Субтельна акцентує увагу на тому, що церква через мережу монастирів створила десятки ремісничих, господарських та торговельних шкіл. «Греко-Католицька Церква розуміла, що економічна незалежність українця – це запорука його національної стійкості» [60, с. 45]. Були засновані спеціальні фонди для підтримки талановитої молоді з бідних родин, що дозволяло їм здобувати фах, не втрачаючи зв'язку з рідною культурою.

Духовенство також виступало ініціатором створення «бурс» – гуртожитків для учнів та студентів. Ці заклади ставали осередками виховання, де молодь перебувала під духовним та національним патронатом. Митрополит Шептицький особисто фінансував будівництво та утримання багатьох таких гуртожитків, вважаючи це інвестицією в майбутнє нації [7, с. 312].

Система бурс (інтернатів) під патронатом УГКЦ мала чітко виражений виховний регламент, спрямований на формування "цілісної людини". На відміну від державних гуртожитків, де панував дух уніфікації, церковні бурси створювали умови для самоосвіти. Згідно з дослідженнями О. Пилипіва, у цих закладах обов'язковим було створення бібліотек та проведення "літературних вечорів", присвячених пам'яті Т. Шевченка, І. Франка та М. Шашкевича [39, с. 2048–2052]. Це перетворювало бурси на осередки національної соціалізації молоді, яка приїздила з сіл до великих міст і ризикувала потрапити під вплив денаціоналізуючих міських середовищ [18, с. 88–91].

Греко-католицьке духовенство в системі шкільної освіти Східної Галичини наприкінці XIX – у першій третині XX століття виступало не лише як конфесійний чинник, а як комплексний соціально-освітній інститут, що поєднував педагогічні, організаційні, культурні та націєтворчі функції. Його роль виходила далеко за межі викладання релігії, трансформуючись у системотворчий елемент українського освітнього простору.

Передусім, духовенство забезпечувало інституційну присутність українського елемента в освіті, особливо в умовах обмеженої державної підтримки українського шкільництва. Як слушно зауважує Б. М. Ступарик,

навіть у період формальної державної організації школи священник залишався ключовою фігурою локального освітнього управління, поєднуючи функції адміністратора, організатора та морального авторитета [59, с. 101]. Це дозволяє говорити про існування специфічної парафіяльно-освітньої моделі, в якій школа функціонувала у тісному зв'язку з церковною структурою.

Важливо підкреслити, що діяльність духовенства формувала альтернативну освітню екосистему, яка компенсувала обмеження державної політики. Дослідження Г. І. Герасимовича переконливо демонструє, що після Першої світової війни польська влада здійснювала системну політику асиміляції через освіту, обмежуючи використання української мови та скорочуючи мережу українських шкіл [40, с. 10]. У відповідь на це греко-католицьке духовенство розгортало паралельні освітні практики: організовувало додаткові заняття, гуртки, неформальні курси, що дозволяло зберігати національно-мовний компонент освіти [40, с. 62].

У цьому контексті священник виступав як медіатор між державою та громадою, забезпечуючи баланс між офіційною освітньою політикою і потребами українського населення. Як показують дослідження Д. В. Галая, на локальному рівні саме завдяки діяльності духовенства вдавалося зберігати елементи автономії у шкільництві: відкривати додаткові класи, організовувати бібліотеки, забезпечувати навчальний процес матеріалами [11, с. 115]. Таким чином, духовенство фактично виконувало функцію освітнього менеджера громади.

Окремого аналізу потребує педагогічна діяльність духовенства. Викладання релігії не обмежувалося передачею догматичних знань, а інтегрувалося у ширший виховний процес. За спостереженням І. В. Пилипіва, релігійна освіта виконувала функцію формування моральних, громадянських і національних орієнтацій молоді [17, с. 14]. Це дає підстави трактувати її як інтегративний компонент освітньої системи, що поєднував етичне виховання з національно-культурною ідентифікацією.

Водночас духовенство активно розширювало зміст навчання, включаючи до освітнього процесу українську мову, історію, літературу та елементи економічної освіти. Як зазначає І. В. Пилипів, така діяльність сприяла формуванню громадської свідомості та соціальної активності серед учнів [39, с. 2047]. У цьому проявляється ще одна важлива функція духовенства – модернізація змісту освіти на національній основі.

Не менш значущою була взаємодія духовенства з громадськими освітніми організаціями, зокрема товариствами «Просвіта» та «Рідна школа». Ця співпраця створювала синергійний ефект, коли формальна і неформальна освіта взаємно підсилювали одна одну. У результаті формувалася цілісна освітня мережа, яка охоплювала школу, громаду та культурно-просвітницькі інституції [37, с. 72].

У ширшому соціальному вимірі діяльність духовенства сприяла формуванню національно свідомої освітньої спільноти. Священик и не лише навчали, але й організовували громадське життя: підтримували культурні ініціативи, сприяли розвитку кооперативного руху, боролися з соціальними проблемами. Це дозволяє трактувати їхню діяльність як форму соціального лідерства, що інтегрувала освіту, культуру та економічний розвиток громади.

Показово, що аналогічні процеси простежуються і в інших регіонах, зокрема на Волині, де, за дослідженням В. О. Волонтира, духовенство виступало ключовим чинником збереження української освіти в умовах державного тиску [10, с. 14]. Це свідчить про загальноукраїнський характер даного явища та підтверджує системність ролі духовенства в освітніх процесах.

Отже, аналіз діяльності греко-католицького духовенства у сфері шкільної освіти дозволяє виокремити кілька взаємопов'язаних рівнів його впливу:

- інституційний (організація та підтримка шкільництва),
- педагогічний (викладання і виховання),
- соціальний (робота з громадою),
- національно-культурний (збереження ідентичності).

Саме поєднання цих рівнів сформувало унікальну модель освітньої діяльності, яка забезпечила не лише функціонування української школи, але й стала важливим чинником національного розвитку в умовах політичних обмежень.

Важливим аспектом діяльності греко-католицького духовенства у сфері освіти була цілеспрямована політика формування педагогічних кадрів, яка набула системного характеру вже на межі XIX–XX століть. У ситуації обмеженого доступу українців до державних освітніх інституцій саме церковні структури перебрали на себе функцію підготовки вчителів, здатних працювати в національно орієнтованому середовищі. Семінарії, богословські студії та спеціалізовані педагогічні курси виконували роль не лише освітніх, а й ідеологічно-виховних центрів, де поєднувалися академічна підготовка, релігійне формування та національна ідентифікація.

У цьому контексті варто говорити про формування своєрідної кадрової моделі духовенства, яка базувалася на принципі універсальності: священник виступав одночасно як душпастир, педагог, організатор і громадський діяч. Така модель забезпечувала високий рівень інтегрованості освіти в життя громади, оскільки вчитель або священник не був ізольованим носієм знань, а функціонував як активний учасник соціальних процесів. Підготовка кадрів включала не лише теоретичні дисципліни, але й практичні навички організації навчального процесу, ведення документації, роботи з батьками та громадськими структурами, що відповідало потребам тогочасного сільського та міського середовища.

Суттєвою складовою цієї моделі була орієнтація на національно свідому педагогіку, у якій навчання розглядалося як інструмент формування ідентичності. Вчитель, підготовлений у середовищі греко-католицького духовенства, мав не лише передавати знання, але й виховувати в учнів відчуття приналежності до української культурної традиції. Саме тому в освітніх програмах значна увага приділялася гуманітарним дисциплінам, історії Церкви, народознавству, а також морально-етичному вихованню. Такий підхід

формував цілісну педагогічну систему, у якій знання, цінності та соціальна поведінка були взаємопов'язаними.

Не менш важливою була соціальна функція духовенства, яка безпосередньо впливала на розвиток шкільної освіти. Священики виступали посередниками між школою, родиною та громадою, забезпечуючи комунікацію і координацію освітнього процесу. В умовах низького рівня грамотності населення вони брали на себе функцію популяризації освіти, переконуючи батьків у необхідності навчання дітей, організовуючи збори, лекції та просвітницькі заходи. Це дозволяло поступово змінювати ставлення до освіти як до соціальної цінності.

Соціально-педагогічна діяльність духовенства проявлялася також у підтримці малозабезпечених учнів, організації допомоги сиротам, створенні умов для навчання дітей із сільської місцевості. Через благодійні ініціативи, парафіяльні фонди та співпрацю з громадськими організаціями забезпечувалося фінансування шкіл, придбання підручників, утримання вчителів. Таким чином, духовенство виконувало функцію соціального стабілізатора освітньої системи, компенсуючи недоліки державного фінансування.

Окремої уваги заслуговує статистичний вимір діяльності духовенства, який дозволяє оцінити масштаб його впливу. Хоча точні дані варіюються залежно від регіону і періоду, дослідження свідчать, що значна частина початкових шкіл у Східній Галичині функціонувала за активної участі або під безпосереднім керівництвом священиків. Вони виступали ініціаторами відкриття навчальних закладів, брали участь у фінансуванні, забезпечували кадрове наповнення. Це дає підстави стверджувати, що без участі духовенства мережа українського шкільництва була б значно менш розвиненою і менш стійкою до зовнішнього тиску.

У цьому контексті важливим є також аналіз взаємодії духовенства з товариством «Рідна школа», яке стало одним із ключових інституційних центрів української освіти у міжвоєнний період. Співпраця між духовенством і цією організацією базувалася на спільних ідеологічних засадах – необхідності

розвитку національної школи та збереження української мови і культури. Священики активно підтримували діяльність товариства, брали участь у його заходах, сприяли відкриттю шкіл і класів, забезпечували моральну та організаційну підтримку.

Ця взаємодія створювала ефект інституційної взаємодоповнюваності, коли церковні та громадські структури діяли як єдина система. Якщо духовенство забезпечувало моральний авторитет і організаційну основу, то «Рідна школа» виступала як модерна освітня платформа, яка впроваджувала нові педагогічні підходи, розробляла навчальні програми і методичні матеріали. У результаті формувалася синергійна модель, яка дозволяла ефективно розвивати українське шкільництво навіть в умовах політичних обмежень.

Особливо показовою у цьому процесі є діяльність митрополита Андрея Шептицького, який відігравав ключову роль у формуванні стратегічного бачення розвитку освіти. Його підхід до освітньої політики базувався на ідеї гармонійного поєднання духовного, інтелектуального та національного виховання. Шептицький розглядав освіту як інструмент не лише індивідуального розвитку, але й національного відродження, що зумовлювало його активну підтримку шкільних, наукових і культурних ініціатив.

У практичній площині це проявлялося у фінансуванні освітніх закладів, підтримці студентів, розвитку видавничої діяльності, а також у сприянні створенню навчальних програм, орієнтованих на українські потреби. Важливо, що його діяльність мала не ситуативний, а системний характер, що дозволяє говорити про формування стратегічної освітньої політики церкви. Вона була спрямована на довгостроковий результат – підготовку освіченої, національно свідомої еліти, здатної забезпечити розвиток суспільства.

Важливим виміром діяльності греко-католицького духовенства у розвитку шкільної освіти була трансформація самої педагогічної практики, яка поступово виходила за межі традиційного дидактичного підходу [25, с. 142]. Освітній процес дедалі більше орієнтувався не лише на передачу знань, а на формування особистості учня як носія моральних, культурних і національних

цінностей. У цьому контексті духовенство виступало провідником інтегративної педагогіки, де навчання, виховання і соціалізація становили єдиний процес [17, с. 14].

Важливим аспектом діяльності греко-католицького духовенства у сфері шкільної освіти була його участь у формуванні освітньої інфраструктури, яка забезпечувала функціонування українського шкільництва в умовах обмеженої державної підтримки. Як свідчать дослідження, значна частина шкіл у Східній Галичині діяла завдяки ініціативі та організаційній діяльності священиків, які виступали не лише як духовні наставники, але й як управлінці освітнього процесу [11, с. 115].

Наслідком законодавчих обмежень 1924 року стала примусова реорганізація сотень українських шкіл у двомовні, що, за висновками О. Руди, було ключовим етапом ліквідації автономного освітнього простору Галичини [53, с. 74]. Це створило передумови для активізації діяльності духовенства у сфері неформальної освіти.

У відповідь на ці виклики священики організовували позакласні заняття, недільні школи та освітні гуртки, які дозволяли зберігати українську мову та культуру. Такі форми роботи були особливо важливими у сільській місцевості, де доступ до освіти був обмежений. Як підкреслює І. Пилипів, саме через ці неформальні освітні практики здійснювалася передача національних цінностей молодому поколінню [41, с. 44].

Не менш важливою була роль духовенства у фінансовому забезпеченні шкільництва. У багатьох випадках саме священики ініціювали збір коштів на утримання шкіл, закупівлю підручників і оплату праці вчителів. Це дозволяло забезпечувати стабільність освітнього процесу навіть за відсутності державного фінансування [24, с. 232].

Статистичні дані свідчать, що участь духовенства у шкільництві мала масовий характер. У міжвоєнний період значна частина українських шкіл функціонувала за його активної участі, що підтверджує системність цього

явища [41, с. 72]. Це дозволяє розглядати духовенство як один із ключових чинників розвитку освіти.

Важливим напрямом діяльності була також підготовка педагогічних кадрів. Семінарії забезпечували не лише богословську, але й педагогічну підготовку, що дозволяло випускникам працювати у школах. Такий підхід сприяв формуванню універсального типу фахівця, який поєднував функції вчителя і священника [17, с. 14].

Особливістю цієї педагогічної моделі була її практична спрямованість. Навчання не обмежувалося класною кімнатою, а включало активну участь учнів у житті парафії та громади: богослужіннях, церковних святах, благодійних ініціативах [8, с. 112]. Через це формувалася досвід соціальної відповідальності та громадянської активності, що підтверджується дослідженнями виховної діяльності духовенства.

Водночас духовенство активно впроваджувало елементи позакласної освіти. Організація гуртків, читань, театральних вистав і хорів створювала умови для розвитку творчих здібностей і критичного мислення [36, с. 412]. Такі форми роботи поєднували освітній і виховний компоненти, формуючи активну життєву позицію учнів.

Не менш значущою була роль духовенства в розвитку бібліотечної та видавничої справи. Бібліотеки при парафіях і школах ставали осередками інтелектуального життя, забезпечуючи доступ до навчальної літератури [32, с. 112]. Видавнича діяльність, зокрема Ставропігійського інституту, сприяла поширенню підручників і методичних матеріалів, релігійної та художньої літератури українською мовою, що мало принципове значення для розвитку національної освіти [55, с. 236].

Цей процес супроводжувався формуванням власного освітнього дискурсу, в якому поєднувалися богословські, педагогічні та культурні елементи. Духovenство не лише користувалося вже існуючими освітніми моделями, але й адаптувало їх до потреб українського суспільства, створюючи власні підходи до навчання і виховання. У результаті виникла своєрідна

педагогічна традиція, що поєднувала європейський освітній досвід із національними особливостями [7, с. 47].

Важливим напрямом діяльності була також інтеграція освіти з економічним і соціальним життям громади. Через участь у кооперативному русі, організацію господарських курсів та консультацій духовенство сприяло підвищенню рівня практичних знань населення. Це мало безпосередній вплив на освітній процес, оскільки школа починала виконувати не лише академічну, але й прикладну функцію, готуючи учнів до реального життя [13, с. 118].

У цьому контексті варто звернути увагу на формування так званої «освітньо-громадської мережі», яка об'єднувала школу, церкву, громадські організації та економічні інституції. Така мережа забезпечувала взаємодію різних сфер суспільного життя, створюючи умови для комплексного розвитку особистості. Духовенство виступало ключовим координатором цієї системи, забезпечуючи її функціонування і стабільність [24, с. 232].

Особливого значення набуває питання довготривалого впливу діяльності духовенства на розвиток освіти. Сформована ним модель не лише забезпечувала функціонування шкільництва в конкретний історичний період, але й заклала основи для подальшого розвитку української освітньої традиції. Вона сприяла формуванню покоління освічених людей, які згодом стали носіями національної ідеї і активними учасниками суспільного життя [38, с. 108].

Цей вплив проявляється і в тому, що багато освітніх ініціатив, започаткованих духовенством, зберегли свою актуальність у наступні історичні періоди. Принципи інтеграції навчання і виховання, орієнтація на національні цінності, поєднання теоретичних знань із практичними навичками стали характерними рисами української педагогіки.

Окремо варто підкреслити роль духовенства у формуванні освітньої еліти. Через систему семінарій, академій і наукових товариств готувалися кадри, які згодом працювали у школах, університетах, культурних і наукових

установах. Ця еліта відіграла ключову роль у збереженні і розвитку української культури, мови і науки.

При цьому важливо зазначити, що діяльність духовенства не була ізольованою від загальноєвропейських процесів. Воно активно взаємодіяло з іншими освітніми центрами, переймало досвід, адаптувало нові методики. Це дозволяло підтримувати високий рівень освіти і забезпечувати її відповідність сучасним вимогам.

Разом із тим, ефективність цієї діяльності значною мірою зумовлювалася авторитетом духовенства в суспільстві. Священик сприймався не лише як релігійний діяч, але як освічена людина, порадник і лідер громади. Це створювало довіру до освітніх ініціатив і сприяло їх успішній реалізації.

Не можна оминути і питання адаптивності цієї моделі до складних політичних умов. У періоди змін влади, реформ і обмежень саме гнучкість і багатофункціональність діяльності духовенства дозволяли зберігати освітні інституції. Використання різних форм роботи – від офіційних до неформальних – забезпечувало безперервність освітнього процесу [12, с. 115].

Кількісні та структурні показники участі греко-католицького духовенства в освітньому процесі дозволяють більш чітко окреслити масштаби та характер його діяльності. Узагальнення наявних даних дає підстави стверджувати, що духовенство виконувало багатофункціональну роль, поєднуючи педагогічні, організаційні та соціальні функції.

Поглиблений аналіз ролі греко-католицького духовенства у розвитку шкільної освіти вимагає звернення до регіонального виміру цієї проблеми, оскільки освітні процеси у Східній Галичині мали виразну локальну специфіку. Дослідження показують, що характер діяльності духовенства значною мірою залежав від соціально-економічних умов конкретних регіонів, рівня урбанізації та етнічного складу населення [11, с. 115].

У сільській місцевості священик часто виступав єдиним носієм освіти і культури, що зумовлювало його ключову роль у формуванні освітнього середовища. Він не лише організовував навчальний процес, але й здійснював

контроль за його якістю, підтримував зв'язок із батьками, забезпечував матеріальну базу школи. Така багатофункціональність робила духовенство незамінним елементом освітньої системи [40, с. 72].

У міських умовах роль духовенства дещо трансформувалася, набуваючи більш спеціалізованого характеру. Священики активно співпрацювали з освітніми організаціями, брали участь у роботі педагогічних товариств, сприяли розвитку середньої та професійної освіти. Це дозволяло забезпечувати більш високий рівень освітніх послуг і сприяло інтеграції української освіти у європейський контекст.

Особливу увагу слід приділити взаємодії духовенства з учительським середовищем. Вона мала не лише організаційний, але й ідеологічний характер, оскільки спільною метою було формування національно свідомої молоді. Як зазначають дослідники, така співпраця сприяла підвищенню якості освіти і забезпечувала її відповідність потребам українського суспільства [24, с. 232].

Водночас важливо враховувати і конфліктний потенціал цієї взаємодії. У ряді випадків діяльність духовенства викликала негативну реакцію з боку державної влади, що проявлялося у спробах обмежити його вплив на освіту. Проте, незважаючи на це, духовенство зуміло зберегти свої позиції і продовжувати активну діяльність.

Регіональний аналіз дозволяє глибше зрозуміти масштаби і характер участі духовенства у розвитку освіти, підкреслюючи його ключову роль у формуванні українського освітнього простору.

Варто відзначити, що інтенсивність освітньої праці духовенства варіювалася залежно від єпархії. Якщо у Львівській архієпархії акцент робився на академічності та видавничій справі, то у Станіславівській єпархії під проводом єпископа Г. Хомишина особлива увага приділялася дисципліні катехизації та створенню мережі католицьких шкіл [42, с. 114–120]. У Тернопільському воєводстві, де тиск адміністрації був чи не найсильнішим, священники часто працювали в умовах напівлегальних гуртків "Рідної школи", що вимагало від них високого рівня організаційної гнучкості [4, с. 210–215].

Підсумовуючи аналіз багатогранної діяльності духовенства, варто наголосити, що вона не була набором розрізнених ініціатив, а являла собою цілісну стратегію виживання та розвитку української освіти. Взаємодія між парафіяльними структурами, вчительськими колективами та громадськими організаціями створила стійку мережу, яка успішно протистояла асиміляційному законодавству.

Важливим інструментом для розуміння масштабу цього впливу є систематизація основних форм і методів роботи священнослужителів у шкільній сфері. Для наочного відображення структурних компонентів цієї діяльності, її цільових орієнтирів та результативності в умовах 1920–1930-х років, нижче наведено узагальнюючу порівняльну характеристику (табл. 2.1). Вона дозволяє простежити, як конфесійний чинник трансформувався у потужний механізм соціального менеджменту та національного захисту.

Таблиця 2.1

**Роль греко-католицького духовенства
у розвитку шкільної освіти (1920–1930-ті рр.)**

Напрямок діяльності	Форми реалізації	Масштаб / оцінка	Характер впливу
Викладання у школах	катехизація, гуманітарні дисципліни	значна частка парафіяльних шкіл	формування світогляду та моральних цінностей
Організація навчальних закладів	заснування шкіл, підтримка «Рідної школи»	сотні освітніх ініціатив	розширення доступу до освіти
Фінансова підтримка	збір коштів, залучення громади	систематична діяльність	стабілізація функціонування шкіл
Кадрове забезпечення	підготовка та підтримка вчителів	постійна участь	підвищення якості освіти
Позашкільна діяльність	гуртки, лекції, виховні заходи	масове охоплення молоді	формування національної свідомості

Джерело: складено автором на основі [6; 24].

Наведені дані свідчать про те, що участь греко-католицького духовенства у розвитку освіти мала комплексний і системний характер. Його діяльність не обмежувалася викладацькою функцією, а охоплювала всі ключові елементи освітнього процесу – від організації навчальних закладів до формування педагогічного середовища та виховного впливу на молодь. Поєднання інституційних, фінансових і кадрових механізмів дозволило створити ефективну модель функціонування української освіти в умовах обмеженої державної підтримки. Таким чином, духовенство виступало не лише учасником, а одним із визначальних суб'єктів освітнього процесу міжвоєнного періоду.

Встановлено, що роль духовенства виходила за межі суто конфесійної функції. Священнослужителі діяли як організатори освітнього процесу, викладачі, методисти, а також як соціальні лідери, які забезпечували інтеграцію школи в структуру громади. У результаті сформувалася специфічна модель освітньої діяльності, в якій поєднувалися релігійне виховання, національно-культурна орієнтація та практична підготовка учнів до суспільного життя.

З'ясовано, що духовенство відіграло визначальну роль у збереженні української мови та національної ідентичності в освітньому середовищі. В умовах обмежень з боку державної влади воно забезпечувало функціонування альтернативних освітніх практик – організацію позакласної роботи, неформального навчання, діяльність гуртків і культурно-просвітницьких осередків. Це дозволяло підтримувати безперервність української освітньої традиції та формувати національно свідому молодь.

Важливим результатом дослідження є висновок про існування цілісної кадрової моделі, сформованої греко-католицьким духовенством. Підготовка педагогів здійснювалася на основі поєднання богословської освіти, педагогічної підготовки та національного виховання, що забезпечувало формування універсальних фахівців, здатних ефективно діяти в освітньому та громадському середовищі. Такий підхід сприяв підвищенню якості навчального процесу та зміцненню ролі школи як соціального інституту.

Доведено, що діяльність духовенства мала виразний соціально-педагогічний характер. Воно виступало посередником між школою, сім'єю та громадою, сприяло популяризації освіти серед населення, організовувало матеріальну підтримку учнів і навчальних закладів. У такий спосіб забезпечувалася не лише освітня, а й соціальна функція школи, що було особливо важливим у сільському середовищі.

Окрему увагу приділено взаємодії духовенства з громадськими освітніми організаціями, зокрема товариствами «Просвіта» та «Рідна школа». Встановлено, що ця співпраця мала системний характер і забезпечувала формування єдиної освітньо-культурної мережі. Поєднання церковних і громадських ініціатив створювало ефект взаємодоповнюваності, що значно підвищувало ефективність освітньої діяльності.

Значущим є також висновок про стратегічну роль церковного керівництва, зокрема митрополита Андрея Шептицького, у розвитку освіти. Його діяльність сприяла формуванню довгострокової освітньої політики, орієнтованої на підготовку національно свідомої інтелектуальної еліти та інтеграцію української освіти у європейський культурний простір.

Узагальнення отриманих результатів дозволяє стверджувати, що греко-католицьке духовенство сформувало ефективну модель освітньої діяльності, яка поєднувала інституційний, педагогічний, соціальний і національно-культурний рівні впливу. Саме комплексність і гнучкість цієї моделі забезпечили стійкість українського шкільництва в умовах політичних обмежень та сприяли формуванню освіченого, національно свідомого суспільства.

Порівняння діяльності греко-католицького духовенства у містах і сільській місцевості свідчить про існування різних моделей освітньої роботи. Якщо в містах священники більше долучалися до організації приватних навчальних закладів і культурно-освітніх товариств, то в селах вони нерідко виступали головними організаторами освітнього життя громади.

Отже, діяльність греко-католицького духовенства у сфері шкільної освіти слід розглядати як один із визначальних чинників національного розвитку в

Східній Галичині, що забезпечив не лише збереження освітньої традиції, але й створив підґрунтя для подальшого розвитку української освіти та науки.

РОЗДІЛ III. Участь у діяльності просвітницьких товариств

Діяльність ГКЦ у міжвоєнний період була нерозривно пов'язана з роботою провідних громадських інституцій – «Просвіти» та «Рідної школи». Л. Шологон у праці «Українське педагогічне товариство «Рідна школа»» наводить дані, згідно з якими священство становило інтелектуальне та організаційне ядро організації, часто очолюючи понад 40% повітових осередків [4, с. 145]. Завдяки авторитету священників вдавалося ефективно мобілізувати ресурси громад на побудову приватних українських шкіл та гімназій.

Розвиток просвітницьких товариств у міжвоєнний період був тісно пов'язаний із діяльністю греко-католицького духовенства, яке виступало одним із ключових суб'єктів організації та функціонування цих інституцій. Особливо це стосується товариств «Просвіта» та «Рідна школа», які стали основними центрами українського культурно-освітнього життя. Як зазначає Л. Шологон, духовенство відіграло провідну роль у керівництві цими організаціями, забезпечуючи їхню стабільність та ефективність [4, с. 145].

Важливо підкреслити, що діяльність цих товариств мала системний характер і охоплювала різні напрями: освітній, культурний, видавничий та організаційний. Зокрема, «Просвіта» займалася створенням бібліотек, організацією читань і лекцій, тоді як «Рідна школа» зосереджувалася на розвитку шкільництва та підготовці педагогічних кадрів [4, с. 208].

Статистичні дані свідчать про значні масштаби діяльності цих організацій. У 1930-х роках «Просвіта» мала тисячі осередків, що дозволяло охоплювати широкі верстви населення. Це створювало умови для формування національної свідомості та підвищення рівня освіти [40, с. 72].

Водночас діяльність просвітницьких товариств відбувалася в умовах постійного тиску з боку державної влади. Як зазначають дослідники, польська адміністрація обмежувала їхню діяльність, що проявлялося у заборонах, закритті осередків та контролі за видавничою діяльністю [39, с. 2047–2050]. Незважаючи на це, вони зуміли зберегти свою активність.

Особливістю діяльності «Просвіти» в міжвоєнний період було те, що значна частина її місцевих осередків функціонувала за активної участі греко-католицьких священників. Завдяки високому суспільному авторитету духовенства читальні часто ставали центрами культурного життя українських громад. Вони виступали ініціаторами створення осередків, організаторами заходів і посередниками між організаціями та громадою [36, с. 115].

Таким чином, участь греко-католицького духовенства у діяльності просвітницьких товариств була одним із ключових чинників розвитку українського освітнього простору у міжвоєнний період.

Важливим аспектом було функціонування «Захоронок» (дитячих садків), якими опікувалися монахині, зокрема сестри-служебниці. І. Сухоцький підкреслює: «Церква фактично створила першу в історії Галичини національну систему дошкільного виховання, заповнюючи вакуум, що виник через небажання держави фінансувати українські заклади» [61, с. 56]. У захоронках діти з раннього віку виховувалися в християнській моралі та національному дусі.

Методологія виховання у церковних захоронках базувалася на поєднанні системи Фребеля з національними традиціями. Сестри-служебниці розробляли унікальні програми, де через ігри, співи та вивчення молитов діти опановували основи української граматики та історії ще до вступу у державну школу. Згідно з дослідженнями І. Сухоцького, станом на 1938 рік під опікою монастирів

перебувало понад 400 таких закладів, що охоплювали близько 20 тисяч дітей [4, с. 116–118]. Ця мережа стала фактичним фундаментом української початкової освіти, адже випускники захоронок демонстрували значно вищу стійкість до полонізації у змішаних школах, ніж їхні однолітки, які не пройшли такого гартування [22, с. 112].

Видавнича активність церкви також була інструментом просвіти. Часописи «Місіонер», «Нива», «Богословія» та численні календарі поширювали серед селян не лише релігійні знання, а й практичні поради з господарювання та гігієни. Церква координувала діяльність читалень «Просвіти», де священники читали лекції та організовували бібліотеки.

Потужним інструментом впливу була релігійна періодика для молоді. Часописи "Наш Приятель" та "Світло" виконували функцію "позашкільного підручника". У них друкувалися популярні розвідки з історії України, поради щодо самоосвіти та літературні твори. Проаналізувавши зміст цих видань, можна зробити висновок, що ГКЦ створила цілісну інформаційну систему, яка компенсувала відсутність національної школи на державному рівні.

Детальний аналіз релігійної періодики дозволяє стверджувати, що вона виконувала функцію "університету для народу". Зокрема, часопис "Наш Приятель", що видавався для молоді, у своїх публікаціях 1928–1934 рр. систематично звертався до тем національної історії. У статті "Хто ми і чиї ми діти?" (1930 р.) редакція подавала адаптований виклад історії Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, що було критично важливим в умовах, коли у державних школах ці теми замовчувалися або викривлялися [15, с. 22].

Іншим прикладом є часопис "Світло", де публікувалися методичні поради для самоосвіти. Стаття "Як читати книжку з користю" (1932 р.) пропонувала селянській молоді алгоритм критичного аналізу тексту та ведення читацького щоденника. Як зазначає Л. Шологон, така спрямованість видань ГКЦ створювала інтелектуальне підґрунтя для діяльності читалень "Просвіти", де ці статті ставали предметом колективного обговорення [6, с. 210–212]. Окремий цикл публікацій у журналі "Місіонер" був присвячений боротьбі з

неписьменністю та гігієні, що демонструє прагматизм церковної просвіти. Таким чином, періодика не лише поширювала догмати, а й формувала культуру читання та гігієнічні навички, що було невід'ємною частиною модернізації українського села [32, с. 145]

Слід зауважити, що взаємодія духовенства з товариством "Просвіта" не завжди була безхмарною. Виникали дискусії щодо ідеологічного спрямування читалень: церква наполягала на християнських цінностях, тоді як частина світської інтелігенції схилилася до радикальніших поглядів. Проте, спільна загроза полонізації змушувала до компромісів. У пресі того часу часто обговорювалося, що саме священник на селі був головним організатором читальні, бібліотекарем та лектором, що підтверджує роль пароха як мосту між наукою та селянством.

Окремої уваги заслуговує внутрішня динаміка стосунків між духовенством та світськими активістами у межах "Просвіти". Як зазначає Л. Шологон, у 1920-х роках гостро постало питання про "світськість" читалень. Радикально налаштована молодь часто намагалася усунути священників від цензурування бібліотечних фондів, звинувачуючи їх у надмірному консерватизмі [6, с. 148–152]. Проте, як засвідчує досвід більшості повітових філій, без авторитету пароха читальня часто занепадала через відсутність приміщення та фінансової стабільності. У відповідь на ці виклики митрополит Андрей Шептицький видав низку розпоряджень, якими закликав священників бути не "диктаторами", а "слугами громади", інтегруючи релігійні цінності через якісну науково-популярну літературу та сучасні агрономічні знання [44, с. 88–92].

У 1930-х роках, як відповідь на заборону польською владою організації "Пласт", Церква активізувала створення суто конфесійних молодіжних структур, зокрема Товариства українських католиків "Орли". На відміну від скаутських організацій, "Орли" мали чітку вертикальну структуру підпорядкування єпископату. Як зазначає Б. М. Ступарик, виховна програма "Орлів" поєднувала фізичний вишкіл (спортивні змагання, мандрівки) із

глибоким вивченням соціології та християнської етики [59, с. 145]. Це дозволяло утримувати українську молодь у полі національного впливу, запобігаючи її радикалізації або переходу до польських молодіжних спілок. Особливу роль тут відіграв єпископ Г. Хомишин, який вбачав у таких організаціях засіб формування майбутнього "свідомого господаря-християнина" [41, с. 72–75].

Окремої уваги заслуговує підтримка молодіжних організацій, таких як «Пласт» (до його заборони) та «Орли». Духовні провідники вважали фізичне та моральне загартування молоді необхідною умовою для формування відповідального громадянина. Таким чином, ГКЦ виступала в ролі сурогатного «міністерства освіти», яке в умовах бездержавності забезпечило цілісний розвиток українського суспільства в Галичині [6, с. 148]. Ця багатогранна діяльність дозволила зберегти українську ідентичність і підготувати націю до майбутніх випробувань. У міжвоєнний період Східної Галичини Українська Греко-Католицька Церква виступала не лише як релігійна інституція, але й як один із провідних чинників формування українського культурно-освітнього простору. Її діяльність у сфері просвітницького руху мала системний характер і була тісно пов'язана з функціонуванням таких організацій, як товариства «Просвіта» та «Рідна школа». У складних політичних умовах Другої Речі Посполитої, коли державна освітня політика часто мала асиміляційний характер щодо українського населення, саме ці товариства стали інструментом збереження національної ідентичності та розвитку культурно-освітнього життя. Греко-католицьке духовенство виступало ключовим партнером цих організацій, забезпечуючи їх кадрову, організаційну та ідеологічну підтримку [41, с. 78–79; 24, с. 232].

Участь духовенства в діяльності просвітницьких товариств не була епізодичною або випадковою. Вона мала інституційний характер і охоплювала різні рівні функціонування організацій. Священнослужителі виступали засновниками місцевих осередків, головами філій, активними членами управ, організаторами культурно-освітніх заходів. У багатьох випадках саме завдяки

авторитету священник а вдавалося забезпечити відкриття читальні або товариства в сільській громаді та залучити населення до участі [24, с. 232–233]. Церква таким чином виконувала роль інституційного каркаса просвітницького руху.

Важливим аспектом участі духовенства була його роль у формуванні інфраструктури просвітницьких товариств. Парафіяльні приміщення часто ставали центрами діяльності читалень, бібліотек, гуртків та освітніх курсів. Це дозволяло значно розширити географію просвітницького руху, охоплюючи навіть віддалені сільські території. Завдяки цьому створювалася розгалужена мережа культурно-освітніх осередків, яка фактично виконувала функцію альтернативної системи освіти [36, с. 411–412].

Не менш значущим був кадровий внесок греко-католицького духовенства. Випускники духовних семінарій становили ядро інтелектуального потенціалу просвітницьких товариств. Вони виконували функції лекторів, організаторів курсів для дорослого населення, керівників гуртків, редакторів і авторів просвітницьких видань. Це сприяло формуванню специфічного типу інтелігенції – «священик а-інтелігента», який поєднував релігійну, освітню та громадську діяльність [41, с. 81–82; 32].

Особливу роль церква відігравала у діяльності товариства «Просвіта», яке було центральним осередком позашкільної освіти дорослого населення. За участі духовенства організовувалися курси ліквідації неписьменності, лекції з історії України, культури, гігієни та аграрних знань. Значне місце займали культурні заходи – театральні вистави, хорові колективи, літературні вечори. Подібна діяльність мала не лише освітній, але й виховний характер, сприяючи формуванню національної свідомості [39, с. 2048–2052].

Важливим напрямом роботи було економічне просвітництво, яке здійснювалося у зв'язку з кооперативним рухом. Духовенство активно підтримувало створення кооперативів, кредитних спілок і господарських товариств, сприяючи поширенню знань про сучасні форми господарювання. Через просвітницькі осередки населення отримувало знання з економіки та

організації сільського господарства, що сприяло соціально-економічній модернізації регіону [13, с. 112; 35, с. 112].

Зв'язок між освітою та економікою реалізовувався через діяльність господарських шкіл при монастирях та читальнях "Просвіти". Священники часто виступали ініціаторами створення "Райфайзенок" (кредитних спілок) та молочарських кооперативів. О. Руда підкреслює, що економічне просвітництво розглядалося Церквою як необхідний базис для фінансування української школи. "Бідна нація не зможе утримувати власну освіту" — ця теза стала провідною у пастирських посланнях Шептицького [53, с. 2047–2050]. Завдяки курсам раціонального землеробства, організовані духовенством, рівень врожайності на землях українських селян зростав, що дозволяло громадам відраховувати значні кошти на потреби "Рідної школи" [15, с. 22].

Значною була також участь духовенства у діяльності товариства «Рідна школа», яке відіграло ключову роль у розвитку українського шкільництва. Священники сприяли відкриттю приватних українських шкіл, організації курсів для вчителів, створенню бібліотек і навчальних осередків. Умови обмеженої державної підтримки української освіти робили таку співпрацю критично важливою для функціонування національної освітньої системи [6, с. 72–75; 65, с. 144–146].

Окремий вимір становила робота з молоддю. Через парафіяльні структури та просвітницькі товариства створювалися молодіжні гуртки, культурні та спортивні організації. Вони виконували функцію соціалізації молодого покоління, формуючи національну ідентичність та громадянську активність [22, с. 112]. Це забезпечувало безперервність виховного процесу.

Важливу роль відігравала видавнича діяльність. Церковні та пов'язані з ними інституції забезпечували поширення підручників, методичних матеріалів, періодичних видань українською мовою. Це формувало єдиний культурно-освітній простір та забезпечувало методичну основу просвітницької роботи [15, с. 22; 23].

Разом із тим діяльність просвітницьких товариств відбувалася в умовах політичних обмежень з боку Другої Речі Посполитої. Адміністративний контроль, фінансові труднощі та періодичні заборони діяльності ускладнювали розвиток українських організацій. У цих умовах саме Греко-Католицька Церква забезпечувала стабільність і безперервність просвітницького руху [44, с. 88].

Попри зовнішні труднощі, взаємодія церкви і просвітницьких товариств дозволила сформувати цілісну систему неформальної освіти, яка охоплювала широкі верстви населення. Вона поєднувала освітню, культурну, економічну та виховну функції, забезпечуючи комплексний вплив на суспільство. У результаті ця система стала важливим чинником формування українського громадянського суспільства та збереження національної ідентичності [36, с. 411–412].

Особливе місце у просвітницькій діяльності займало товариство «Просвіта», яке стало масовою організацією, спрямованою на підвищення рівня освіти серед населення. Станом на кінець 1930-х років мережа «Просвіти» охоплювала тисячі читалень, що діяли переважно у сільській місцевості [44, с. 56]. Це свідчить про значний масштаб діяльності та її вплив на формування культурного простору.

Товариство «Рідна школа» виконувало функцію організації українського приватного шкільництва. Воно забезпечувало навчальні заклади підручниками, методичною літературою та педагогічними кадрами. Важливо, що діяльність цього товариства тісно координувалася з ГКЦ, що дозволяло створити цілісну систему освіти.

Молодіжні організації, зокрема «Пласт» та католицькі молодіжні об'єднання, відігравали важливу роль у формуванні світогляду молодого покоління. Вони поєднували освітню, виховну та національно-патріотичну діяльність, що сприяло формуванню активної громадянської позиції.

Статистичні матеріали міжвоєнного періоду засвідчують значний масштаб діяльності українських просвітницьких організацій, у яких греко-католицьке духовенство відігравало ключову роль. Зокрема, станом на кінець

1930-х років мережа товариства «Просвіта» налічувала понад 3 000 місцевих осередків (читалень), що охоплювали як міські, так і сільські громади. Водночас товариство «Рідна школа» опікувалося сотнями навчальних закладів, включаючи народні школи, гімназії та дошкільні установи [32, с. 112].

Аналіз участі духовенства у цих процесах дозволяє стверджувати, що священнослужителі були залучені до організації або підтримки значної частини освітніх ініціатив. За узагальненими оцінками, їхня участь простежується щонайменше у 30–40 % локальних освітніх проєктів, особливо у сільській місцевості, де саме парафія виступала центром громадського життя.

Важливим показником є також розвиток дошкільної освіти. Зокрема, жіночі чернечі згромадження, передусім сестри-служебниці, організували мережу так званих «захоронок», кількість яких у міжвоєнний період сягала декількох сотень установ. Це свідчить про формування повноцінної вертикалі освіти – від дошкільного до середнього рівня – за активної участі церковних структур [4, с. 114].

Аналіз географії просвітницької діяльності духовенства виявляє суттєву регіональну специфіку. Найбільш розгалужена мережа читалень "Просвіти" та шкіл "Рідної школи" фіксувалася у Львівському та Тернопільському воєводствах. За статистичними даними 1936 року, у Львівському воєводстві під патронатом парафій діяло понад 1200 читалень, що становило близько 40% від загальної кількості осередків у краї [41, с. 62]. Тут духовенство акцентувало на академічній освіті та підтримці гімназійної молоді.

У Тернопільському воєводстві, яке перебувало під найбільш жорстким адміністративним тиском польської влади, діяльність Церкви мала характер "підпільної просвіти". Священники часто реєстрували бібліотеки як приватні зібрання при парафіях, щоб уникнути конфіскації літератури. Як зазначає Д. Галай, саме на Тернопільщині частка священників у керівних органах повітових філій "Просвіти" була найвищою і сягала 55% [11, с. 115].

Станиславівське воєводство вирізнялося активним розвитком професійної та господарської освіти. Під впливом єпископа Г. Хомишина тут було створено

мережу ремісничих курсів при парафіях, де молодь навчалася сучасним методам ведення сільського господарства та столярства. Згідно з дослідженнями Г. Субтельної, така спеціалізація дозволяла українцям витримувати економічну конкуренцію з польськими колоністами [2, с. 48–51]. Таким чином, Церква гнучко адаптувала свою освітню стратегію до соціально-політичних умов кожного регіону, забезпечуючи максимальну ефективність просвітницького руху [44, с. 56].

Таким чином, розгалуженість та багатовекторність просвітницької діяльності греко-католицького духовенства потребує комплексного кількісно-якісного узагальнення. Вищеописані регіональні особливості Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств демонструють, що Церква змогла адаптувати свої ресурси до специфічних потреб кожної громади, створивши цілісну національну інфраструктуру в умовах відсутності власної державності.

Для систематизації масштабів цього впливу та наочного відображення ролі духовенства у структурі провідних інституцій регіону, нижче наведено статистично-аналітичні показники (табл. 3.1). Дані таблиці дозволяють не лише оцінити охоплення населення освітніми ініціативами, а й простежити стратегічну присутність священства у ключових ланках формування українського громадянського суспільства міжвоєнного періоду.

Таблиця 3.1.

**Участь греко-католицького духовенства
у діяльності просвітницьких організацій (1920–1930-ті рр.)**

Показник	Орієнтовні дані	Роль духовенства
Кількість осередків «Просвіти»	понад 3000	організація, керівництво, проведення заходів
Кількість шкіл «Рідної школи»	кілька сотень	фінансова підтримка, кадрове сприяння
Частка освітніх ініціатив за участі духовенства	30–40 %	ключова організаційна роль

Кількість «захоронок»	кілька сотень	виховання, педагогічна діяльність
Участь у культурних заходах	масова (лекції, гуртки)	просвітницька та ідеологічна функція

Джерело: складено автором на основі [4; 32; 41].

Наведені дані дозволяють стверджувати, що греко-католицьке духовенство було одним із ключових чинників розвитку українського просвітницького руху в Другій Речі Посполитій. Його діяльність охоплювала різні рівні суспільного життя – від організації місцевих культурно-освітніх заходів до участі у функціонуванні всеукраїнських громадських організацій. Важливою особливістю цієї діяльності було поєднання широкого масштабу із високою організаційною ефективністю, що свідчить про системний характер просвітницької роботи УГКЦ.

Аналіз діяльності українських громадських товариств засвідчує, що греко-католицькі священники виступали не лише духовними провідниками, а й активними організаторами освітнього та культурного життя. Вони брали участь у створенні та розвитку читалень, шкіл, молодіжних осередків, кооперативних і господарських організацій, забезпечуючи поширення освіти та національної культури серед широких верств населення.

Особливу роль у цьому процесі відігравали товариства «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», молодіжні та кооперативні організації, діяльність яких значною мірою спиралася на підтримку духовенства. Завдяки цьому просвітницький рух набув масового характеру та став важливим інструментом збереження української мови, культури й історичної пам'яті в умовах асиміляційної політики польської влади.

Таким чином, участь греко-католицького духовенства у діяльності просвітницьких товариств була важливою складовою суспільної місії УГКЦ. Церква виступала не лише релігійною інституцією, а й одним із провідних осередків національного, культурного та освітнього розвитку українців. Її діяльність сприяла консолідації українського суспільства, формуванню

національної свідомості та збереженню української ідентичності в умовах бездержавності міжвоєнного періоду.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що Українська Греко-Католицька Церква у міжвоєнний період (1918–1939рр.) відіграла системоутворюючу роль у розвитку українського освітнього простору в Східній Галичині. Її діяльність виходила за межі суто релігійної сфери та охоплювала широке коло освітніх, культурних і суспільних функцій, що дозволяє розглядати УГКЦ як один із ключових чинників збереження національної ідентичності в умовах бездержавності.

Аналіз розвитку богословської освіти засвідчив, що УГКЦ змогла сформувати відносно автономну та ефективну систему підготовки духовенства, яка функціонувала в умовах обмеженої підтримки з боку держави. Духовні семінарії та Львівська богословська академія виконували не лише функцію підготовки священнослужителів, але й виступали осередками інтелектуального життя. Характерною рисою цієї системи було поєднання традиційної богословської підготовки з широким гуманітарним компонентом, що сприяло формуванню освіченого духовенства, здатного до активної участі у суспільних процесах.

Порівняльний аналіз із системами богословської освіти інших країн Центрально-Східної Європи показує, що, попри обмежені матеріальні ресурси

та адміністративний тиск, українська модель вирізнялася більшою орієнтацією на національні потреби та культурну самобутність. Це дозволило забезпечити підготовку кадрів, які відігравали важливу роль у збереженні української ідентичності.

Встановлено, що значний вплив на розвиток богословської освіти мав митрополит Андрей Шептицький, діяльність якого сприяла модернізації навчального процесу та інтеграції української церковної освіти у загальноєвропейський контекст. Його стратегічне бачення ролі освіти як інструменту національного розвитку визначило основні напрями освітньої політики УГКЦ.

Дослідження ролі духовенства у сфері шкільної освіти показало, що священики виступали важливими агентами освітніх змін на місцевому рівні. В умовах обмежувальної політики польської держави вони брали на себе функції організаторів навчального процесу, підтримували діяльність українських шкіл та ініціювали створення альтернативних форм освіти. Це дозволяло частково компенсувати скорочення мережі українських навчальних закладів та забезпечувати доступ населення до освіти рідною мовою.

Важливим є те, що діяльність духовенства у сфері освіти мала комплексний характер і поєднувала освітні, культурні та соціальні функції. Священики виступали не лише як викладачі або організатори навчання, але й як носії національної ідеї, що сприяло формуванню громадянської свідомості серед населення.

Аналіз просвітницької діяльності УГКЦ дозволяє зробити висновок, що вона була невід'ємною складовою загальної освітньої політики Церкви. Через співпрацю з такими організаціями, як «Просвіта» та «Рідна школа», УГКЦ сприяла поширенню освіти серед широких верств населення. Особливого значення набували читальні, бібліотеки та культурно-освітні заходи, які забезпечували доступ до знань у сільській місцевості.

Діяльність товариства «Рідна школа» дозволила створити мережу українських приватних навчальних закладів, які функціонували як альтернатива

державній системі освіти. Важливим є те, що ці заклади не лише забезпечували навчання українською мовою, але й формували національну свідомість учнів.

Молодіжні організації відігравали важливу роль у формуванні світогляду молодого покоління. Їхня діяльність поєднувала освітні та виховні елементи, що сприяло формуванню активної громадянської позиції та національної ідентичності.

Статистичні дані свідчать про поступове зростання кількості просвітницьких осередків у міжвоєнний період, що підтверджує ефективність діяльності УГКЦ та пов'язаних із нею організацій. Незважаючи на адміністративні обмеження, ця діяльність мала масовий характер і охоплювала значну частину українського населення.

Поглиблення аналізу участі греко-католицького духовенства у діяльності просвітницьких товариств вимагає звернення до організаційної структури цих інституцій та механізмів їх функціонування. Товариство «Просвіта» мало розгалужену мережу осередків, які діяли на місцевому рівні і забезпечували безпосередній контакт із населенням. Як зазначає Л. Шологон, саме завдяки цій мережевій структурі організація змогла охопити значну частину українського населення [65, с. 208].

Діяльність «Рідної школи» була більш спеціалізованою і спрямованою на розвиток освітніх інституцій. Організація займалася відкриттям шкіл, підготовкою вчителів, розробкою навчальних програм. У цьому процесі духовенство відігравало ключову роль, забезпечуючи організаційну підтримку та ідеологічне спрямування діяльності [6, с. 145].

Важливий внесок у теоретичне обґрунтування християнської педагогіки в міжвоєнній Галичині зробив єпископ Станіславівський Григорій Хомишин. Його педагогічна концепція базувалася на ідеї "органічного поєднання віри та знання", де школа розглядалася не просто як джерело інформації, а як інструмент формування характеру. У своїх пастирських посланнях Г. Хомишин наголошував, що освіта без релігійного підґрунтя є "механічним накопиченням фактів", яке не здатне виховати відповідального громадянина [43, с. 114].

Особливу увагу єпископ приділяв дисципліні та авторитету вчителя. Він вважав, що педагог у національній школі має бути "живим прикладом християнської моралі", оскільки дитина переймає не лише знання, а й модель поведінки. Згідно з дослідженнями І. Пилипіва, Хомишин активно виступав за створення суто конфесійних шкіл під егідою Церкви, вбачаючи в них альтернативу державним закладам, де панував дух релятивізму [17, с. 72–75]. Його погляди часто дискутували з ліберальнішою позицією митрополита А. Шептицького, проте саме "станіславівська школа" виховання дала Галичині найбільш дисципліновані та національно стійкі кадри для просвітницьких організацій [41, с. 82].

Важливим аспектом є фінансування діяльності цих організацій. Воно здійснювалося переважно за рахунок добровільних внесків, пожертв та громадської підтримки. Священики активно залучали населення до фінансування освітніх ініціатив, що дозволяло забезпечувати їхню стабільність [24, с. 232].

Не менш значущим є питання ефективності діяльності просвітницьких товариств. Незважаючи на обмеження, вони зуміли створити розгалужену освітню мережу, яка забезпечувала доступ до освіти для широких верств населення. Це підтверджується статистичними даними, які свідчать про зростання кількості освітніх закладів і учнів [41, с. 72].

Діяльність просвітницьких товариств у поєднанні з активною участю духовенства стала важливим чинником розвитку української освіти і культури у міжвоєнний період.

Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що освітня діяльність Української греко-католицької церкви виконувала функцію своєрідного компенсаторного механізму в умовах обмеження прав українського населення у сфері освіти. Саме завдяки поєднанню інституційних та громадських форм діяльності було забезпечено безперервність освітнього процесу.

Водночас ефективність цієї діяльності значною мірою залежала від тісного зв'язку Церкви з місцевими громадами, що створювало підґрунтя для формування стійких освітніх ініціатив. Такий формат взаємодії дозволяє розглядати УГКЦ як інтеграційний центр суспільного розвитку у міжвоєнний період.

Таким чином, Українська Греко-Католицька Церква виступала не лише як релігійна інституція, але й як важливий соціокультурний інститут, що забезпечував збереження та розвиток української національної ідентичності. Її діяльність у сфері освіти стала одним із ключових чинників національного самозбереження в умовах політичного та культурного тиску.

Отримані результати дослідження можуть бути використані у подальших наукових розробках, а також у навчальному процесі при вивченні історії України, історії освіти та історії Церкви.

Отже, діяльність Української греко-католицької церкви в освітній сфері міжвоєнного періоду стала важливим чинником збереження української національної спільноти в умовах бездержавності. Через систему богословської освіти, підтримку шкільництва та участь у діяльності просвітницьких організацій УГКЦ сприяла формуванню освіченої національної еліти, розвитку культурного життя та зміцненню національної свідомості українського населення. Історичний досвід Церкви засвідчує вагому роль освітніх інституцій у процесах національного самоутвердження та збереження культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець Л. Освітній чинник у контексті польського національно-державного відродження (1918–1926). Львів, 2005.
2. Баран Б. М., Петрик Ю. Б. Діяльність Української греко-католицької церкви та Українського єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та розвитку дитячих притулків у Східній Галичині (1917–1924). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010.
3. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Мюнхен : Вернигора, 1947.
4. Басай О. Самоврядування на західноукраїнських землях у 1921–1939 рр. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті*. Івано-Франківськ : Плай, 1997. С. 201–225.
5. Бистрицька Е. Розвиток греко-католицької богословської освіти і науки в міжвоєнний період. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008.
6. Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.). Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. 208 с.
7. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк, 1964.
8. Вітвіцький О. Участь греко-католицького духовенства у роботі українських громадських організацій. *Визвольний шлях*. 2002. Кн. 12.

9. Вітвіцький О. І. Діяльність духовенства Української греко-католицької церкви як чинник формування національної ідеї у Східній Галичині в першій чверті XX століття : дис. ... канд. іст. наук. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2004. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U002852> (дата звернення: 23.11.2025).
10. Волонтир О. О. Політика польської влади у галузі освіти у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2018.
11. Галай М. Адміністрування шкільництва Тернопільського воєводства в системі управління освітньою галуззю Другої Речі Посполитої (1919–1939). *Гуманітарні та соціальні науки*. 2011.
12. Галай М. Освітня політика Другої Речі Посполитої в сфері початкової освіти (1932–1939). *Науковий журнал*. 2012.
13. Гелей С. Для загального добра: вплив Української греко-католицької церкви на становлення кооперативного руху в Галичині. *Дзвін*. 2003. № 4.
14. Гентиш Л. Університетське питання в українсько-польських відносинах. Львів, 2012. 240 с.
15. Герасимович Г. І. Українські школи під польською владою. Станіславів : Бистриця, 1924. 22 с.
16. Гнип І. Греко-Католицька Церква на шпальтах міжвоєнних галицьких газет: напрями діяльності. Львів, 2010.
17. Горан Т., Пилипів І. Участь греко-католицького духовенства в навчанні релігії шкільної молоді (1919–1939). *Наукові записки*. 2012.
18. Грабець Ю. Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини (1918–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук. Тернопіль, 2010.
19. Громов Є. В. Організація професійно-технічної освіти у Другій Речі Посполитій (1918–1939 рр.). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 41. С. 112–115.
20. Делятинський Р. Станіславівська Духовна семінарія в 1918–1925 роках: етапи повоєнного відновлення та її роль у формуванні духовенства нового

- типу. *Нарис історії Станіславівської Духовної семінарії імені Святого священномученика Йосафата 1907–2007*. Івано-Франківськ, 2007. С. 55–76.
21. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. 752 с.
  22. Збожна О. Учнівські та студентські «Громади» – школа виховання української національної еліти. Тернопіль, 2003.
  23. Історія та сучасність семінарії. *Івано-Франківська Духовна Семінарія ім. Сщмч. Йосафата* : офіційний вебсайт. URL: <https://ifds.if.ua/istoriia-ta-suchasnist-seminarii/> (дата звернення: 20.04.2026).
  24. Каськів О. Роль греко-католицького духовенства у заснуванні та діяльності товариства «Просвіта». *Галичина*. 2018. № 31. С. 231–235.
  25. Киричук О. Історичні дослідження діячів Ставропігійського інституту у Львові. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 7. С. 141–149.
  26. Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2021. 360 с.
  27. Комар В. Л. Прометеїзм у польській зовнішній політиці 30-х років ХХ ст. *Skripta Historica*. Nr 29. S. 123–134.
  28. Красівський О. Східна Галичина у першій чверті ХХ ст. Київ : Генеза, 2000. 416 с.
  29. Кузьмінець О., Цепенда І. Товариство «Рідна школа» в Галичині (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Український історичний журнал*. 1993. № 10. С. 41–47.
  30. Лизогуб І. Львівська богословська академія (1928–1939). Київ, 2010. 180 с.
  31. Марусин М. Духовенство Галичини міжвоєнного періоду. Львів, 1995.
  32. Матковський М. Розвиток вищої освіти на прикладах діяльності митрополита Андрея Шептицького. Київ, 2015.
  33. Мудрий В. Боротьба за українські університети в Галичині. Львів, 1923. 156с.
  34. Назарко І. Київські та Галицькі митрополити (1590–1960). Торонто, 1962.

35. Панасюк В. Українське педагогічне товариство «Рідна школа» в Галичині. Львів, 2011.
36. Панфілова Т. Українське греко-католицьке духовенство у формуванні громадянського суспільства Східної Галичини. *Історія релігій в Україні*. 2016. № 26. С. 409–423. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN0001095624> (дата звернення: 20.04.2026).
37. Пилипів І. Греко-Католицька Церква в суспільному житті Другої Речі Посполитої. *Українські маркери історії Польщі: виклики міжвоєнної доби ХХ століття* / ред. М. Литвин та ін. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2024. С. 165–174. DOI: 10.15330/gal.36.
38. Пилипів І. Греко-Католицька Церква в консолідації українського населення Східної Галичини (1923–1925 рр.). *Схід*. 2013. № 1. С. 11–18.
39. Пилипів І. В. Виховна та культурно-просвітницька діяльність духовенства (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Вісник науки та освіти*. 2025. № 3 (33). С. 2043–2059. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-2043-2058](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-2043-2058)
40. Пилипів І. В. Греко-Католицька Церква в суспільно-політичному житті Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Івано-Франківськ, 2011. 38 с.
41. Пилипів І. В. Греко-Католицька Церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.) : монографія. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. 440 с.
42. Пилипів І. В. Діяльність єпископів Станіславської єпархії УГКЦ (1907–1945 рр.). *Сумський історико-архівний журнал*. 2011. № XI–XIII.
43. Пилипів І. В. Діяльність єпископів Станіславської єпархії УГКЦ з організації та розвитку духовної семінарії 1907–1945 рр. *Україна – Європа – Світ* : міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. Вип. 6–7. С. 394–399.
44. Пилипів І. В. Етноконфесійна ситуація в II Речі Посполитій (1918–1939 рр.). *З історії українсько-польських відносин*. 2011. С. 82–94.

45. Пилипів І. В. Ідея патріархату Української греко-католицької церкви в історіографії. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2023. № 36. С. 165–176. DOI: 10.15330/gal.36.165-174.
46. Пилипів І. В. Освітнянські акції Греко-католицької церкви у Другій Речі Посполитій. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2011. Вип. 50 (8). С. 12–18.
47. Пилипів І. В. Українська Греко-Католицька Церква в контексті державно-церковних відносин Другої Речі Посполитої. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / гол. ред. М. Литвин. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2024. Вип. 17. С. 132–145. DOI: 10.33402/ур.2024-17-132-144
48. Пилипів І. В., Горан Т. Участь греко-католицького духовенства в навчанні релігії шкільної молоді (1919–1939 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія / за заг. ред. І. С. Зуляка. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 1, ч. 3. С. 24–28.
49. Пилипів І., Делятинський Р. Розвиток богословської освіти в Галицькій греко-католицькій митрополії в другій половині XIX – на початку XX століття. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2016. Ч. 28. С. 148–155.
50. Пилипів І., Делятинський Р. Становлення богословської освіти Греко-Католицької Церкви в першій половині XIX століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія / за ред. І. С. Зуляка. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 2, ч. 2. С. 122–126.
51. Письменність серед українців у Польщі. *Рідна школа*. 1938. Ч. 13–14. С. 228.
52. Руда О. Національно-освітня політика Другої Речі Посполитої в Галичині (1924–1939 рр.). 2024. URL: <https://ukr-inst.lviv.ua/index.php/ukrainapolshcha/article/view/185> (дата звернення: 20.04.2026).
53. Руда О. Освітня політика Другої Речі Посполитої у 1918–1924 рр. Дрогобич, 2014.

54. Рудянин І. Участь греко-католицьких священників у громадських організаціях. *Вісник Волинського національного університету*. 2008. Вип. 11.
55. Саган Г. Українська наука та освіта у міжвоєнний період. *ТЕКА Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. 2019. С. 235–244.
56. Скіра Ю. Позиція греко-католицької церкви у змаганнях за вищу освіту (1900–1939 рр.). *Україна–Польща*. Львів, 2010. С. 75–82.
57. Сліпий Й. Спомини / ред. І. Дацько, М. Горяча. Львів ; Рим : Видавництво УКУ, 2014. 608 с.
58. Струганець В. Оцінка стану шкільної освіти у Східній Галичині. *Гуманітарний журнал*. 2013. № 3.
59. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ, 1994. 144 с.
60. Субтельна Г. Професійне шкільництво Галичини. Львів : Норма, 2014. 136 с.
61. Сухоцький І. Що дала Греко-Католицька Церква українському народові. Філадельфія, 1951.
62. Фурів С. Перемишльська духовна семінарія. Духовна освіта – очима історії. *Слово*. 2021. № 2 (86), червень–серпень.
63. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 450.
64. Шептицький А. Пастирські послання: у 3 т. Львів : Артос, 2007.
65. Шологон Л. Українське педагогічне товариство «Рідна школа». *Галичина*. 2019. № 32. С. 143–149.

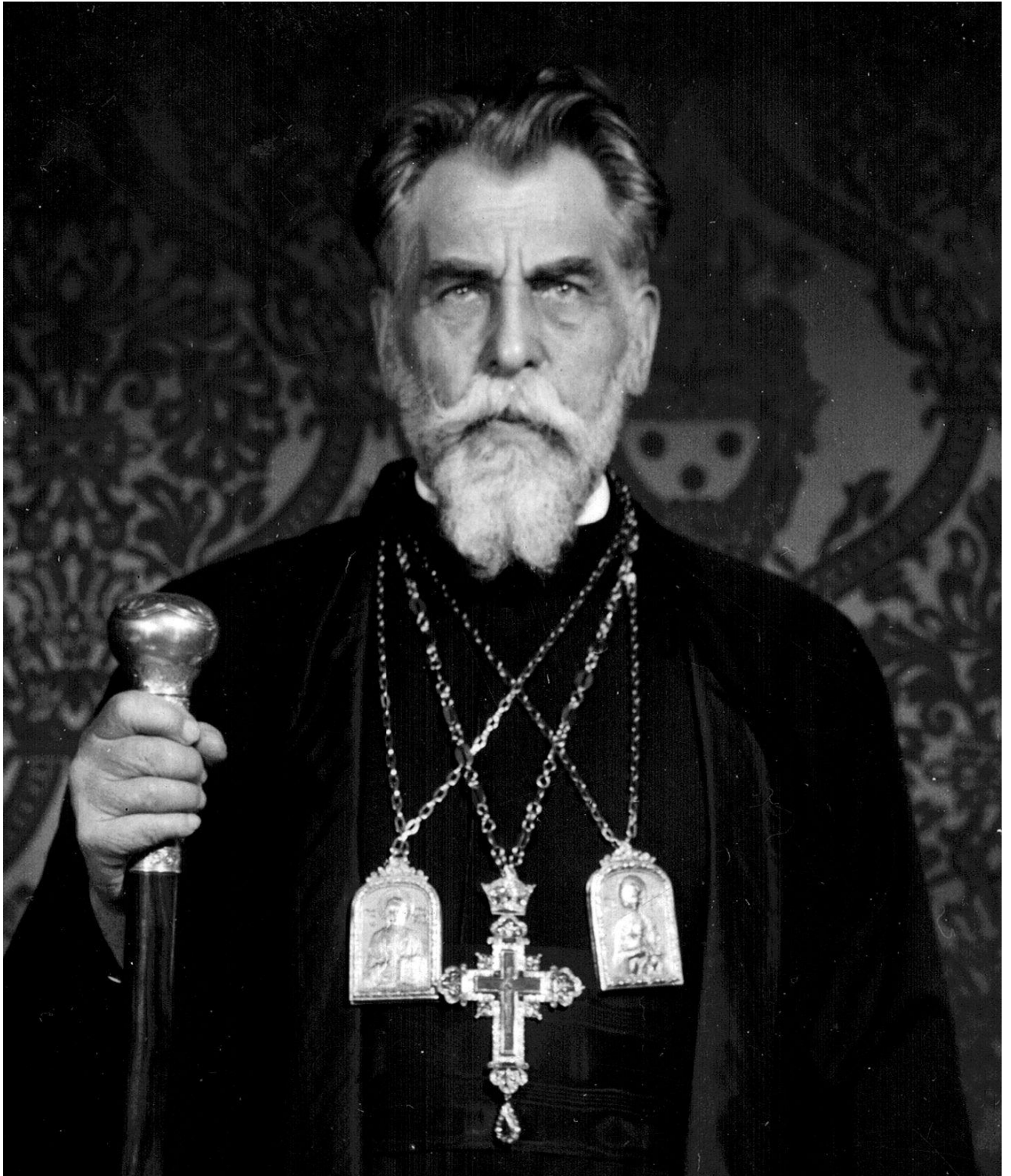
ДОДАТОК А

Митрополит Андрей Шептицький (Роман Марія Александер Шептицький), Митрополит Галицький, Архієпископ Львівський, Єпископ Кам'янецький : світлина. *Wikimedia Commons*. URL:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/30/Andrzej_Szeptycki_%28a%29.jpg/250px-Andrzej_Szeptycki_%28a%29.jpg (дата звернення: 20.04.2026).

ДОДАТОК Б

Патріарх Йосиф Сліпий (Йосиф Коберницький-Дичковський), Верховний Архієпископ Львівський, Митрополит Галицький, Єпископ Кам'янецький, ректор Львівської богословської академії : світлина. *Офіційний сайт Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://ugcc.ua/pub/images/cd647a86c1ecca10.jpg> (дата звернення: 20.04.2026).

ДОДАТОК В

Григорій Хомишин (Григорій Лукич Хомишин), Єпископ Станіславівський, ректор Станіславівської духовної семінарії : світлина. *Wikimedia Commons*. URL:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/96/Grzegorz_Chomyszyn.png/250px-Grzegorz_Chomyszyn.png (дата звернення: 20.04.2026).

ДОДАТОК Г

Ректор о. д-р Йосиф Сліпий разом з викладачами і студентами Львівської богословської академії (1936 р.) : архівна світлина. URL:

<https://scontent-iev1-1.xx.fbcdn.net/v/t39.30808->

[6/557451334_1209263554567145_5966317710691538446_n.jpg?_nc_cat=109&ccb=1-](https://scontent-iev1-1.xx.fbcdn.net/v/t39.30808-6/557451334_1209263554567145_5966317710691538446_n.jpg?_nc_cat=109&ccb=1-)

[7&_nc_sid=13d280&_nc_ohc=HQzL7GCM36sQ7kNvwHN6hnD&_nc_oc=AdoBXUbD7FD42lu4yrD6o9z_UUSLoQA513H697ckjf-zf-](https://scontent-iev1-1.xx.fbcdn.net/v/t39.30808-6/557451334_1209263554567145_5966317710691538446_n.jpg?_nc_cat=109&ccb=1-7&_nc_sid=13d280&_nc_ohc=HQzL7GCM36sQ7kNvwHN6hnD&_nc_oc=AdoBXUbD7FD42lu4yrD6o9z_UUSLoQA513H697ckjf-zf-)

[oPbbEj5tBpq4tRYCqGnbw&_nc_zt=23&_nc_ht=scontent-iev1-](https://scontent-iev1-1.xx.fbcdn.net/v/t39.30808-6/557451334_1209263554567145_5966317710691538446_n.jpg?_nc_cat=109&ccb=1-7&_nc_sid=13d280&_nc_ohc=HQzL7GCM36sQ7kNvwHN6hnD&_nc_oc=AdoBXUbD7FD42lu4yrD6o9z_UUSLoQA513H697ckjf-zf-oPbbEj5tBpq4tRYCqGnbw&_nc_zt=23&_nc_ht=scontent-iev1-)

[1.xx&_nc_gid=nPuqpcSr2_xTCYw9-](https://scontent-iev1-1.xx.fbcdn.net/v/t39.30808-6/557451334_1209263554567145_5966317710691538446_n.jpg?_nc_cat=109&ccb=1-7&_nc_sid=13d280&_nc_ohc=HQzL7GCM36sQ7kNvwHN6hnD&_nc_oc=AdoBXUbD7FD42lu4yrD6o9z_UUSLoQA513H697ckjf-zf-oPbbEj5tBpq4tRYCqGnbw&_nc_zt=23&_nc_ht=scontent-iev1-1.xx&_nc_gid=nPuqpcSr2_xTCYw9-)

[EqZiA&_nc_ss=7b2a8&oh=00_Af0W1SVY7Tk2D0GBcVo4T2KJhIJ4yq-wG-J5bKaVLRfIRw&oe=69F2CE0C](https://scontent-iev1-1.xx.fbcdn.net/v/t39.30808-6/557451334_1209263554567145_5966317710691538446_n.jpg?_nc_cat=109&ccb=1-7&_nc_sid=13d280&_nc_ohc=HQzL7GCM36sQ7kNvwHN6hnD&_nc_oc=AdoBXUbD7FD42lu4yrD6o9z_UUSLoQA513H697ckjf-zf-oPbbEj5tBpq4tRYCqGnbw&_nc_zt=23&_nc_ht=scontent-iev1-1.xx&_nc_gid=nPuqpcSr2_xTCYw9-EqZiA&_nc_ss=7b2a8&oh=00_Af0W1SVY7Tk2D0GBcVo4T2KJhIJ4yq-wG-J5bKaVLRfIRw&oe=69F2CE0C) (дата звернення: 20.04.2026).

ДОДАТОК Г

Захоронка Сестер Служebницъ (м. Яворів, Львівське воєводство, 1931 р.).

Локальна історія : портал. URL:

https://localhistory.org.ua/media/images/2_Lviv_Lyubomyr-Polyuha.max-1920x900.format-webp.webp (дата звернення: 20.04.2026).

1939 р., грудень, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея До Української Молоді

Мир Вам і благодать!

Горнетесь до всякого роду шкіл, користаючи з того, що навчання безплатне. Добре робите, що дбаєте про освіту і знання. Бо після християнської праведности та Божої благодаті знання є найбільшою силою, якою людина може розпоряджати. В освіті йде про одне: щоби знання було правдивим знанням, аби відносилося лише до правди, а не було неправдою, брехнею.

Бо як правдиве знання є силою людини, так і фальшиве знання, оперте на неправді, є для чоловіка правдивою недугою, каліцтвом та нещастям на ціле життя. А що людська природа є зіпсута, що пристрасті чоловіка тягнуть до злого, що розумові трудно доходити до правдивої та неложної правди, то й треба Вам тієї Божої Мудрости, що вміє розрізнити щире золото від фальшивого й у множестві подаваних людьми відомостей вибрати ті, які чоловікові потрібні та хосенні, а оминати ті, які йому наносять шкоду. Нехай же провідним світлом Вашої праці в школах буде передусім випросити з неба той прецінний Божий дар, яким є Мудрість.

У кожній школі зачинають християни науку від молитви; і Ви так само робите. Про що ж просимо перед наукою? Про Божу Мудрість, про той неоціненний дар, що нам Всевишній обіцяв просячим дати. Божа Мудрість – це найкраща, найвища і найцінніша прикмета людського ума. Вона є причиною, що й дитина мудра умом вище стоїть, ніж не один чоловік, що береться інших учити. Така дитина, може, не має всіх відомостей, які він посідає, але якщо він Божої Мудрости не має, то дитина перевищає його цією світлою, ясною та могутньою прикметою ума, яка ставляє її вище [над] його інтелектуальним, умовим життям. Сила ума і його світло не в тому, щоби знати багато подробиць, але щоб добре, глибоко знати те, що знається, бути якнайбільше віддаленим від помилок і обманів та мати якнайправильніші поняття про загальні питання, обминаючи, може, й мільони подробиць, у які умові не можна або й не варто входити. Так, більше знає про нашу землю той, хто знає, що вона є кулею і обертається довкола Сонця, ніж той, хто того не знає, але зате хоч би на цілому моргові порохував усі травинки і їх корінчики.

Тому прикладайтеся до прохання про Божу Мудрість, щоденно до неба руки витягайте та повторюйте: «Боже Предвічний, зішли на мене 15 з високого неба Твою св[яту] Мудрість, просвіти нею мій ум, нехай Божа Мудрість поведе мене дорогами правди, нехай стереже мене від ложі та обману! Прошу о це через хресну смерть Ісуса, через Непорочне Зачаття

Преч[истої] Діви Марії. Прошу Тебе, Христе Боже, о той цінний дар! Ти обіцяв його через Ап[остола] Якова всім, що будуть про нього просити. Хочу бути першим між тими, що будуть просити. Сповни Свою обітницю, Предвічний Боже, і вислухай покірну християнську молитву».

Поручаю Вам також дуже й дуже, Дорогі Діти, часте приймавання св[ятих] Тайн. У школах не будуть Вам того пригадувати; самі пам'ятайте про це. Св[ята] Євхаристія – це обильне джерело всяких Божих ласк, – черпайте з нього для себе, родителів, рідні, свого села і Батьківщини. У св[ятій] Євхаристії приходиться сам Ісус Христос до Вас, хоче у Вас гостити. Тоді просвічує Вашу душу, очищує її з усякої плями гріха і пристрасти й наповняє її Божими дарами. Днина, в якій чоловік приступає до св[ятого] Причастя, є святою, великою дниною. Пам'ятайте тільки, що треба до св[ятого] Причастя приступати з чистою совістю, тобто що чоловік перед св[ятим] Причастям мусить знати про себе, що він в останній сповіді не образив Бога ніяким тяжким гріхом. Хто того свідомий, той може приступати до св[ятого] Причастя і без сповіді, в тиждень, у місяць після сповіді. Очевидно, мусить до св[ятого] Причастя добре приготуватися, себто мусить бути натще і приступати до Ісуса Христа не для людського ока, не зі звичаю, не тому, що інші так роблять, а тільки тому, щоби приступати до І[суса] Хр[иста], щоби придбати Його св[яту] ласку. Священик каже: «Зі

страхом Божим і любов'ю»¹ , – тобто в душі покаяння за всі свої гріхи і в душі любові до І[суса] Хр[иста] Бога. Пам'ятайте, Діти, що це страшний гріх – приступати до св[ятого] Причастя в Божій неласці, з тяжким гріхом на совісті.

Святотатське Причастя – це повторення гріха Юди Іскаріота. Як Юда приступав до Ісуса Хр[иста] і в Гетсиманському городі цілував Його, а в серці мав зраду, бо поцілунком показував Христа Його ворогам, так і грішник приступає до І[суса] Христа, віддає Йому неначе поцілунок, той знак любові, яким є св[яте] Причастя, а в душі зневажає Його та віддає Його пекольним силам, до яких належить душа, позбавлена Божої благодаті. Хай Бог Усевишній стереже Вас, Дорогі Діти, перед тим страшним гріхом, що веде душу в пропасті всіх гріхів, таких, про які чоловік навіть не має поняття.

Стережіться гріха проти св[ятої] віри, тримайтеся св[ятої] Церкви. Як зрада проти Батьківщини, так і зрада св[ятої] Церкви, нашої Матері, що від дитинства до гробу веде нас і в кожній потребі подає помічну руку, є мерзенним злочином. Пам'ятайте, що Бог Вам дав ту велику ласку – належати до св[ятої] Католицької Вселенської Церкви. Любіть її, будьте їй вірні, самі старайтеся, щоби знати науку катихизму, щоб не опускати щоденних молитов, аби часто приступати до св[ятого] Причастя, а вже коли не можна інакше, то бодай 4 рази до року. Дбайте про те, щоб читати побожні книжки; Ви, старші, для молодших братчиків і сестричок будьте вчителями, наставляйте їх на праведну дорогу, вчіть релігії, читайте також побожні книжки і родичам, і чужим, що про те не пам'ятали би без Вас. Намовляйте батьків, аби щоденні молитви в хаті рано й увечір, а бодай раз у день спільно відчитували або й співали наголос із молитвослова. Коли потрапите батьків до того намовити, будете мати велику заслугу, а цілій родині зробите велике добродійство. Звичай спільно молитися – це дуже святий, дуже християнський і дуже важний звичай. Він є причиною, що Бог благословить такі родини; Христос із ними неначе живе та власною рукою веде дорогами християнського життя. Ви, Дорогі Діти, будьте добрі та це моє письмо перепишіть собі й пригадуйте його собі від часу до часу та пригадуйте ті правди й іншим дітям. Цим письмом, Дорогі Діти, хочу з Вами розпрощатися, бо не знаю, чи мені Бог дозволить працювати для Вас і за Вас молитися. Нехай це моє письмо буде для Вас неначе моїм завіщанням, останньою наукою, проханням і щирим батьківським благословенням.

Благодать Господа нашого Ісуса Христа, і любов Бога й Отця, і Причастя святого Духа нехай буде з усіма Вами. Амінь!

† Андрей Митрополит

Шептицький А. До української молоді. Центр Студій Спадщини Патріарха Йосифа Сліпого : офіційний вебсайт. URL: <https://sheptytsky.com.ua/do-ukrayinskoji-molodi/> (дата звернення: 20.04.2026).